

Romano džaniben

časopis romistických studií | 21. ročník | **2/2014**

| Renáta Sedláková¹, Zuzana Veselková²

Mediální konstrukce etnicity – případ uneseného novorozeněte

Abstract

The centre of the study is the kidnapping of a Romani newborn child which is analyzed through the perspective of media reality construction and cultural concept of representation, following the findings of previous studies on representations of ethnic minorities and Romani minority in the media. Using the triangulation of research methods the authors analyze the presentation of the case in the main Czech TV news programs, the public Czech TV (Česká televize), and private channels TV Nova, and TV Prima. The text focuses on how media dealt with the ethnicity of the incident participants, points out general features of Romani minority representations in the news, and shows that the practices and characteristics used by journalists accentuate stereotypes related to Romani minority. The authors mapped all relevant reports, identified the news values that these reflected, and analyzed cited sources of information and event participants. In the qualitative part of the study the authors turned their interest to the topic of framing used by the media. While family and emotional side of the story were the dominant topic frame of commercial channels, the television of public service highlighted the police efforts involved in the case. The major aspect of the story was the issue of ethnicity handled ambivalently by all TV channels.

Keywords

News discourse, content analysis, ethnicity, media construction of reality, Roms, Czech Republic

1 Mgr. Renáta Sedláková, PhD., pracuje jako odborná asistentka na Katedře žurnalistiky FF UP v Olomouci. E-mail: renata.sedlakova@upmedia.cz

2 Mgr. Zuzana Veselková pracuje jako mediální analytička Rady ČR pro rozhlasové a televizní vysílání. E-mail: veselkovazuzana@centrum.cz

Na začátku července 2012 došlo k únosu Michaly Janové. Tento únos byl v několika aspektech ojedinělý: motivem únosců³, věkem dítěte (18 dnů) a jeho etnicitou. Podobný případ nebyl dle našich informací v historii České republiky dosud zaznamenán. Tématem této případové studie je analýza reprezentace dané události v hlavních zpravodajských relacích celoplošných televizních stanic. Naší snahou bylo popsat mediální konstrukci únosu novorozence v *Událostech* televize veřejné služby České televize, *Televizních novinách* stanice Nova a *Deníku a Krimi zprávách* televize Prima a odhalit jejich vzájemné odlišnosti. Na případ jsme se zaměřili proto, že unesená byla Romka⁴. Pokusily jsme se zaznamenat a odkrýt latentní významy zpravodajských příspěvků o této události a odhalit ideologii majority, která do nich byla zakódována. Ta je podle van Dijka (1998), jednoho z nejuznávanějších analytiků mediálního diskurzu o etnických menšinách, základním zdrojem reprodukce etnických a rasových nerovností⁵, a přispívá tak k diskriminaci příslušníků těchto menšin. Zajímalo nás proto, jakým způsobem zpravodajská média v této kauze s etnicitou pracovala a jak ji konstruovala při reprezentaci dané události. Snažíme se přitom formulovat různé varianty čtení těchto sdělení, nikoli pouze jediné, možná dominantní. Jakkoli na některých místech naznačujeme, jak bylo možné analyzovaná sdělení interpretovat, nevypovídá to nic o tom, jak kauzu vnímali diváci zpravodajství. Ačkoli se jedná o zásadní otázku, nebyla předmětem našeho šetření a pro její zodpovězení nemáme relevantní data. Stejně tak nelze pouze na základě analyzovaných zpráv jednoznačně říci, jaký byl komunikační záměr jejich tvůrců.

Přínosným doplňkem napomáhajícím analyzovat mediální konstrukty daného případu by, nejen z hlediska etnicity, bylo srovnání s jiným analogickým případem. V zahraniční odborné literatuře se nám podobnou studii nepodařilo dohledat. V českém kontextu se nabízí únos (vražda) Anny Janatkové z roku 2010.⁶ Analýza příspěvků z období, kdy se stala, ukazuje, že ani v jednom z uvedených médií nebyla zmíněna etnicita či národnost unesené.⁷

3 Policejní vyšetřování i následný soudní proces prokázaly, že se jednalo o náhodný únos, jehož motivem byla touha únosců po vlastním potomkovi.

4 Protože ona sama to o sobě nemůže říci a explicitně to nevyjadřují ani její rodiče, jedná se o námi připsané romství.

5 Podle van Dijka (2000) je mediální diskurz hlavním zdrojem znalostí, postojů a ideologií většiny o etnických menšinách a výzkumy zobrazování romské minority v českých médiích ukazují, že je reprezentována ustáleným, stereotypním způsobem (srov. Sedláková 2002, 2006, 2007).

6 Anna Janatková se ztratila 13. 10. 2010. V *Událostech* byla první zpráva uvedena 14. 10., v *Televizních novinách* až 16. 10. Vezmeme-li v úvahu interval jednoho měsíce (13. 10. – 13. 11. 2010), odvysílala ČT celkem 13 a Nova 10 příspěvků. Archiv televize Prima z roku 2010 bohužel není dostupný.

7 Podrobněji jsme pracovaly s příspěvky z měsíce října, což je období odpovídající svou délkou (19 dnů) námi zkoumané kauze (20 dnů). Po tuto dobu zařadila ČT jedenáct a Nova sedm příspěvků, z čehož je zřejmé, že o případu neinformovala denně. Pro podrobný rozbor toho případu není v tomto textu dostatek prostoru.

Mediální reprezentace a etnické menšiny

Obecné ukotvení tohoto textu spočívá v mediálním konstruktivismu (např. Schulz 2000) a Halloviském (2003) pojetí reprezentace jako základního nástroje reprodukce významů v rámci kultury. Média (nejen zpravodajská) mají sklon reprezentovat určité věci či jedince ustáleným způsobem a zároveň svá sdělení vydávat za věrný obraz reality. Společně s informacemi ale zprostředkovávají i ideje, postoje, názory a hodnoty. Jedná se o ideologie, jež jsou zpravidla zastávány v dané společnosti dominantní skupinou. Čím častěji se určitá reprezentace opakuje, tím pevnější významové sdělení je vytvořeno, tím je pro příjemce důvěryhodnější a ti jsou zvyklí vnímat jej jako normální a přirozené. Přitom stereotypizaci lze nahlížet jako jednu z forem sociální kontroly a (re)produkce dominantních norem, systému a jeho moci (Hall 2003).

Dle Cootleyho (2002) se západní média přelomu tisíciletí verbálně hlásí k hodnotám multietnické a multikulturní společnosti. Při studiu jejich praxe však odhalíme, že zpravidla reprezentují majoritní kulturu stojící v opozici proti minoritám. Hartley (1982) tvrdí, že zpravodajství je sociální institucí s výrazně etnocentrickou povahou, orientovanou na elity a zaměřenou na negativní události. Jeho funkcí je udržování kontinuity společnosti, utváření společenského konsenzu a společné identity. Van Dijk (2000) ukazuje, že ve zpravodajství stále přetrvávají takové rysy reprezentování etnických minorit, které podporují jejich diskriminaci a rasismus. V situaci, kdy nejvýraznější vliv na podobu veřejného diskurzu má diskurz mediální, lidé nemají dostatek alternativních zdrojů (např. bezprostřední zkušenost) a menšiny navíc nemají dostatečný potenciál, aby veřejně oponovaly tvrzením ve zpravodajství, jsou média schopna vytvořit diskurzivní a kognitivní hegemonii reprodukcí ideologií nového rasismu⁸.

Výzkumy mediální reprezentace romské menšiny realizované v zahraničí (Erjavec 2000) i ČR (Černá, 2007; Sedláková, 2007; Homoláč, Karhanová, Nekvapil, 2003; Sdružení Dženo, 2003; Gál et al., 2003; Raichová, 2001; Homoláč, 1998) ukazují, že média konstruují poměrně jednostranný a stereotypní obraz romské menšiny. Charakteristickým prvkem informování je generalizace a nahlížení na etnikum jako na homogenní skupinu.⁹ Sdělení jsou rámována tematikou kriminality, konfliktů a sociálních problémů. Etnicita aktérů události je uváděna nadměrně, a to i v případech, kdy nemá přímou souvislost s povahou činu samotného.

8 Nový rasismus se dle van Dijka (2000) od starého, otevřeného značně liší; nové formy mají diskurzivní povahu a jsou ustavovány prostřednictvím jazyka v každodenní komunikaci. Etnické minority už nejsou považovány za biologicky horší, ale za kulturně jiné. Nový rasismus se vyhýbá výslovně rasistickým označením, ale používá speciální slova pro popis vlastností či činností menšin, která jsou příjemci schopni dekodovat podle společně sdíleného kódu. Podobně Blažek (1999) hovoří o měkkém rasismu.

9 Nepochybně i zpravodajství o příslušnících většiny je zkratkovité a generalizující. Zásadní odlišnost však spočívá v přístupu k moci, který menšinám bývá odepřen. Ve zpravodajství zpravidla nevypovídají příslušníci menšiny sami o sobě, ale mluví o nich jiní „mocní“, a tak určují jejich pozici, role a možnosti v rámci společnosti.

Obvyklé reprezentace staví na kontrastu mezi skupinou „naší“ a „jimi“, přičemž je jinakost menšiny zdůrazňována a umocňována opakovaným používáním stereotypních vizuálních materiálů.

Cíl výzkumu a metodika

Tato případová studie se zaměřuje na analýzu mediální konstrukce události únosu Michaly Janové v hlavním zpravodajství tří televizních stanic. Odpovídá na základní výzkumné otázky: jaká sociální realita je konstruována ve zpravodajských příspěvcích o únosu novorozence; jak se liší mediální konstrukce únosu v hlavní zpravodajské relaci České televize (*Události*) a komerčních televizí Nova (*Televizní noviny*) a Prima (*Zprávy a Krimi zprávy*); a jak všechna tato média pracovala s etnicitou aktérů události? Cílem práce je na pozadí analýzy reprezentace této kauzy dekonstruovat ideologii majoritního diskurzu o Romech, která byla do zpravodajských příspěvků implicitně zakódována.¹⁰ Formou triangulace metod (kombinovali jsme postupy obsahové a sémiotické analýzy a analýzy diskurzu) jsme se snažily popsat mediální konstrukci události a odhalit v textu skryté významy. Pracovaly jsme se všemi příspěvky, v tomto textu se ale zaměříme jen na ty, které zahrnují implicitní sdělení odkazující k ideologii majority a které v důsledku toho mohou napomáhat k sociálnímu vylučování Romů. Poukážeme na nepřesnosti, jež zprávy obsahují, a zaměříme se na užité znaky, které akcentují romské stereotypy, a na novinářské postupy, jež pracují s dichotomií „my“ (majorita) vs. „oni“ (Romové).

K únosu dítěte došlo 4. 7. 2012 a informace o něm zpravodajské relace přinášely přibližně tři týdny. Tento text se soustředí právě na toto období. Ačkoli událost měla ještě pokračování v lednu 2013¹¹, v té době odvysílané zprávy již nebyly do naší analýzy zahrnuty. Výběrový soubor šetření tak tvoří celkem 13 zpravodajských příspěvků ČT 1, 16 příspěvků TV Nova a 17 příspěvků televize Prima odvysílaných v době od 4. 7. 2012 do 24. 7. 2012. Základní výzkumnou i kódovací jednotkou byl zpravodajský příspěvek (zpráva).

V první fázi výzkumu jsme příspěvky kvantifikovaly pomocí obsahové analýzy. Zaměřily jsme se na prostor, jaký jednotlivé relace události věnovaly, na informační zdroje a citované aktéry a charakteristiky, jež jim tvůrci zpráv připsali. Následně jsme se pomocí sémiotické analýzy (Barthes, 2004) a kritické analýzy diskurzu podle van Dijka (1993) pokusily odkrýt latentní významy sdělení a odhalit v textu ideologický diskurz majority o Romech. Pozornost jsme věnovaly

¹⁰ Podle van Dijka (2000) řada významů o etnických menšinách není ve zpravodajství vyjádřena explicitně a kvůli společenským normám jsou sdělovány tzv. mezi řádky, v rovině latentního významu, prostřednictvím kulturně sdílených konotací.

¹¹ V lednu až březnu 2013 probíhal soud s únosci dítěte.

jazykové a obrazové složce zpráv, především použitým znakům a jimi nesenému významu, a v rámci toho jsme identifikovaly pět tematických rámců konstrukce této události za strany novinářů. Níže uvedené interpretace jsou výsledkem analytické práce autorek, která vychází nejen ze zkoumaného vzorku, ale i z realit české kultury a informací získaných z dalších zdrojů.

Kontext zkoumané události

Dle van Dijka je v prvním kroku analýzy diskurzu nezbytné prozkoumat pozadí a kontext, ve kterém text figuruje. V tomto případě jsou „textem“ všechny zpravodajské příspěvky týkající se události únosu novorozence a zároveň všechny texty, které s ním souvisejí. Událost ale nelze popsat, aniž bychom vytvořily další text/konstrukt, proto se soustředíme rovnou na tři související kontexty.

První z nich je kontext únosů dětí. Ze statistiky Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí vyplývá, že v roce 2012 bylo z ČR do zahraničí uneseno 42 dětí¹² (Topinková, 2012). V 98 % případů se jednalo o únosy jedním z rodičů, jež byly výsledkem sporů mezi nimi. Druhý kontext – mediální reprezentaci romské menšiny – jsme zmínily výše. Třetím je situace romské menšiny v ČR rámovaná majoritním ideologickým diskurzem. Podle výzkumného šetření *„Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti“* z dubna roku 2013 vnímá 87 % dotázaných soužití Romů a ostatních obyvatel České republiky jako špatné (CVVM 2013). Dle Homoláče (2009) jsou vztahy mezi majoritou a Romy zřejmě nejdiskutovanější součástí interetnických vztahů v ČR. Napětí, vzájemná neznalost a netolerance přítomná ve veřejném diskurzu přetrvávala z historie až do současnosti, i když někdy v latentní nebo neuvědomované formě. K tématu vnímání Romů v české společnosti podrobněji viz např. Davidová (2001), Holomek (2000), Navrátil (2003), Nečas (2002).

Mediální konstrukce události

Dle teorie nastolování mediální agendy (McCombs, 2009) odpovídá prostor/čas věnovaný určité zprávě významnosti, kterou média tématu přisuzují. Vzhledem k charakteru události¹³ jsme předpokládaly, že jí média budou věnovat relativně velkou pozornost.

¹² Celkový počet pohřešovaných dětí za rok 2012 se vyšplhal k 5564.

¹³ Událost, jako je únos, je sama o sobě mediálně zajímavá a přitažlivá. Srov. Hartley (1982). Zde je atraktivita posílena tím, že se jednalo o novorozence a zároveň o dítě z odlišného etnika.

První zpráva o únosu Michaly Janové byla odvysílána 4. 7. 2012, poslední 24. 7. 2012. Česká televize zařadila třináct příspěvků v relaci *Události*, televize Nova šestnáct a televize Prima deset v relaci *Zprávy*, pět v *Krimi zprávách* a dvě v relaci *Krimi plus*.¹⁴ Rozdíl v počtu příspěvků není nijak výrazný. Vyšší mediální pozornosti se události dostalo druhý den po únosu (5. 7. 2012), dále 10. 7. 2012, kdy zpravodajské relace oznámily dopadení únosců a nalezení dítěte, a 13. a 14. 7. 2012, kdy tematizovaly jeho návrat domů. V tyto dny byly zprávy o události také avizovány v upoutávkách (tzv. headlinech) relací prezentujících zprávy považované za nejdůležitější sdělení dne. S jejich pomocí můžeme sledovat, jakou důležitost a význam dané relace přiřazovaly vývoji události v jednotlivých dnech. Nova upozorňovala na událost již první den a činila tak většinu dnů až do 16. 7. 2012, dokdy o události kontinuálně informovala. Ačkoli nejvíce příspěvků odvysílala Prima, věnovala se události menší počet dnů, ale čtyřikrát byla v jeden den reportáž o případu zařazena jak do hlavní zpravodajské relace, tak do relace specificky zaměřené na zprávy o kriminalitě.

Obecně se předpokládá, že v rámci zpravodajské relace je největší důležitost přikládána prvnímu příspěvku. Hlavní večerní zpravodajskou relaci *Televizní noviny* (TV Nova) zahajovala zpráva o únosu čtyřikrát, veřejnoprávní *Události* ani jednou. Jedenkrát, a to hned v první den kauzy, otevírala relaci *Krimi Zprávy* na Primě, ale hlavní zpravodajská relace ten den o kauze neinformovala. Je zřejmé, že komerční stanice pracovaly s událostí více. Pravděpodobně proto, že se jedná o dramatický příběh (*human interest story*), který lze dobře personifikovat, a tak vzbuzovat u diváků emoce. Nova příspěvky o tomto tématu zařazovala nejčastěji (74 %) mezi prvních pět zpráv relace, Česká televize a Prima je do první pětice zařadily přibližně v polovině případů (viz tabulka č. 1).

Tabulka č. 1: Pořadí příspěvků v rámci zpravodajských relací (absolutní četnost)

	ČT1	NOVA	PRIMA		
pořadí ZP ¹⁵	<i>Události</i>	<i>Televizní noviny</i>	<i>Zprávy</i>	<i>Krimi zprávy</i>	<i>Krimi plus</i>
1. zp	–	4	–	1	2
2.–5. zp	6	8	6	3	–
6.–10. zp	2	2	4	1	–
11.–15. zp	3	2	–	–	–
16.–20. zp	2	–	–	–	–

14 Do celkového počtu zpravodajských příspěvků nejsou zařazeny zmínky o události v titulcích a upoutávkách v průběhu daného pořadu.

15 Zpravodajský příspěvek.

Prostor věnovaný kauze nelze srovnávat pouze na základě počtu příspěvků, protože jsou odlišně dlouhé. Právě měření jejich délky ukázalo významný rozdíl mezi sledovanými médii. Televize Nova se tématu věnovala celkem 40 minut a 14 sekund, Prima 44 minut a 55 sekund, ČT1 25 minut a 7 sekund.¹⁶ Zatímco příspěvky v *Televizních novinách* (TV Nova) dosahovaly v průměru 151 sekund, na Primě v *Krimi zprávách* 229 sekund, respektive 126 sekund ve *Zprávách*, a v relaci *Události* (ČT) měly „jen“ necelé dvě minuty (116 sekund). Nejdelší příspěvek vzorku v délce 490 sekund odvysílaly 5. 7. 2012 *Krimi zprávy*. Nejdelší příspěvek Novy měl dotaci 294 sekund, na veřejnoprávní stanici pak 243 sekund.

Zpravodajské příspěvky kombinovaly různé žánrové formy: živé vstupy, reportáž, čtenou zprávu, titulek a upoutávky. Typ žánrové formy propojující živý vstup reportéra z místa děje a reportáž byl nejčastější na České televizi (5x) a Nově (11x), Prima dávala přednost samostatné reportáži (11x).

Z hlediska teorie zpravodajských hodnot (Galtung, Rugeová, 1973) příspěvky odrážely hodnoty jako kontinuita, neočekávanost, případně relevance. Významný rozdíl mezi stanicemi jsme zaznamenaly u hodnoty personalizace a negativita, které se velmi výrazně promítly zejména do zpravodajství televize Nova. Nova konstruovala kauzu jako tzv. hluboký lidský příběh, čímž se zřetelně odlišovala zvláště od České televize, jež zdůrazňovala hlavně postup vyšetřovatelů.

Právě tento aspekt se promítal i do výběru informačních zdrojů¹⁷ při konstrukci události jednotlivými médii. Jednotlivé mluvčí či aktéry figurující v příspěvcích jsme kategorizovali podle etnické příslušnosti.¹⁸ Jak ČT, tak televize Nova odvysílala pouze jednu zprávu, ve které nezazněla nějaká výpověď. Televize Prima nepracovala s živou výpovědí ve dvou případech. Jak je patrné z tabulky č. 2, televize veřejné služby zařadila výpovědi zástupců obou etnických skupin zároveň častěji (hlasy zástupců majority i menšiny zazněly v 10 příspěvcích). Naopak televize Nova dávala zřetelně větší prostor příslušníkům menšiny, zejména členům dotčené rodiny. V pěti zprávách (z 16) komentovali událost pouze oni a televize jim v příspěvcích poskytla více než polovinu celkového času relace. Taktéž Prima preferovala zástupce rodiny, kteří vystupovali jako zdroje informací v 16 příspěvcích.¹⁹ Zpravodajství České televize bylo co do počtu zástupců jednotlivých etnik vyrovnané; promluvil zde stejný počet (šest) příslušníků majority i romské minority. Podobně na Primě byla situace téměř vyvážená (sedm příslušníků majority, šest Romů), Televize Nova v reportážích citovala sedm Romů

16 Stopáže jsou měřeny pouze z délky příspěvků, tedy bez upoutávek a upoutávek na následující důležité zprávy.

17 V každé společnosti existují tzv. institucionální zdroje (jedinci), kteří mají do médií snazší a privilegovanější přístup (Hartley 1982). Jiné jsou naopak systematicky opomíjeny či marginalizovány, zdůrazňuje van Dijk (2000).

18 Většinou se jednalo o námi připsané (ne)romství na základě vnějších fyzických znaků dané osoby.

19 Jen v příspěvku z 24. 7. 2012 na Primě nevystupoval žádný zástupce romského etnika, ale pouze hlavní vyšetřovatel z etnika majoritního.

a pět Neromů. Na všech stanicích byla průměrná délka promluvy mluvčích z majority nepatrně delší než romských mluvčích (vzájemný poměr v sekundách byl na Nově 9 : 8, v České televizi 7 : 6 a na Primě 13 : 11).

Tabulka č. 2: Citované zdroje podle etnické příslušnosti

počet příspěvků	ČT1		NOVA		PRIMA	
	absolutní četnost		absolutní četnost		absolutní četnost	
z českého etnika	11		9		13	
z romského etnika	10		13		16	
celková délka výpovědí	absolutní délka	relativní délka ²⁰	absolutní délka	relativní délka	absolutní délka	relativní délka
z českého etnika	169 s	60 %	267 s	41 %	435 s	49 %
z romského etnika	113 s	40 %	380 s	59 %	455 s	51 %

Nejvíce vyvážený prostor poskytla pro mluvčí z obou etnik ve svých relacích Prima, naopak televize veřejné služby dala jednoznačně nejvíce prostoru zástupcům etnika českého. Podstatnou odlišnost v reprezentaci události na jednotlivých televizních stanicích ale odhalí až podrobnější analýza jednotlivých citovaných jedinců (viz tabulka č. 3). Obě etnika byla reprezentována zcela odlišnými typy aktérů. Zatímco majoritu zastupovali představitelé institucionálních zdrojů, zejména policejní příslušníci a státní činitelé, mezi citovanými z minority dominovali členové rodiny, svědci události a obyvatelé Trmic. Pouze v jednom případě vystupoval příslušník romského etnika v pozici experta, a to jako odborník na romskou tematiku. Pozoruhodný je kontrast nejčastěji citované osoby komerčních stanic (matky uneseného dítěte), která z České televize promluvila pouze dvakrát. Otázku, proč tomu tak bylo, ale obsahová analýza nedokáže zodpovědět.

²⁰ Relativní délka byla počítána z celkové délky citací na jednotlivých stanicích.

Tabulka č. 3: Typy sociálních aktérů citované v příspěvcích

citované zdroje	ČT1		NOVA		PRIMA	
	absolutní četnost	relativní četnost ²¹	absolutní četnost	relativní četnost	absolutní četnost	relativní četnost
z českého etnika						
hlavní vyšetřovatel	15	34 %	20	27 %	18	23 %
ost. vyšetřovatelé	2	5 %	5	7 %	2	3 %
mluvčí policie	3	7 %	3	4 %	4	5 %
mluvčí Min. vnitra	1	2 %	–	–	–	–
mluvčí magistrátu,	2	5 %	–	–	–	–
odbor soc. věcí						
ředitel ÚMPOD	–	–	–	–	1	1 %
psycholog	–	–	–	–	1	1 %
obyvatelé Trmic/	–	–	1	1 %	6	8 %
svědci události						
zahr. reportér	–	–	1	1 %	–	–
jiné ²²	–	–	–	–	2	3 %
z romského etnika						
dědeček	17	16 %	12	16 %	5	7 %
matka uneseného	2	5 %	15	20 %	13	17 %
dítěte						
dědeček	25	12 %	9	12 %	14	18 %
babička	2	5 %	3	4 %	6	8 %
ostatní příbuzní	1	2 %	1	1 %	4	5 %
obyvatelé Trmic/	2	5 %	5	7 %	1	1 %
svědci události						
odb. na romskou	1	2 %	–	–	–	–
tematiku						

Další odlišnost v práci se zdroji ukázala analýza označování citované osoby v popisku. Česká televize uváděla vždy u všech celé jméno i příjmení, Prima pouze v případě majority, u příslušníků minority označení devětkrát chybělo. V relaci TV Nova byl popis mluvčího uveden jen u první výpovědi, jestliže byl v příspěvku citován vícekrát, popis již chyběl. Tvůrci se při označování mluvčích nevyhnuli chybám: Česká televize celkem třikrát (zaměnila jména dědů dítěte a první den kauzy uvedla chybu ve jménu jednoho z nich²³), Nova v celém příspěvku

21 Relativní četnost byla počítána z celkového počtu citací v daném médiu.

22 Osoby (otec), kterým v minulosti unesli dítě.

23 V popisku bylo chybně uvedeno příjmení Nýdl, namísto správného Niedl.

z 6. 7. 2012 prezentovala matku jako Veroniku, namísto Běly, na Primě byl jedenkrát překlep ve jménu děda. Ačkoli s událostí blíže neobeznámený divák si chyb ve jménech pravděpodobně nevšimne, mohou poukazovat na to, že reportéři jejich správnosti ani rozlišování jednotlivých osob nepřikládali velkou důležitost, což odpovídá obecnému generalizujícímu stylu informování o romském etniku.

Pozornost si zaslouží i označení, která redakce používaly pro klíčové aktéry události, tedy pojmenování unesené a členů její rodiny. Česká televize se téměř striktně držela formálního kódu a moderátoři i reportéři používali většinou emocionálně nezabarvených²⁴ variant oslovení *Michala*, *matka* apod. Naopak novináři obou komerčních stanic, především Novy, používali zdvořilostní či slova citově zabarvená: *Michalka*, *holčička*, *maminka*, *miminko*, *dědeček*, *babička*, čímž zvyšovali emotivitu příběhu a apel na diváky. V některých případech byla oslovení rozvíta hodnotícími přívlastky, např. *roztomilá bezbranná holčička*.

Citované výpovědi mají funkci dokreslení události, akcentují její naléhavost a v neposlední řadě mají zvyšovat autenticitu relace. Podstatné však je, jakým způsobem, pomocí jakých znakových kódů, byli jednotliví aktéři na obrazovce zachyceni a jaké charakteristiky jim takto byly připsány. Zaměřily jsme se na vybrané znaky, které jsou součástí stereotypní reprezentace Romů²⁵, konkrétně na vzhled, způsob vyjadřování, a počet a věk osob zobrazených v příspěvcích. První posuzovanou proměnnou byl celkový vzhled.²⁶ Citovaní příslušníci majority byli na všech stanicích častěji zobrazeni ve formálním oblečení. Jak uvidíme dále, v mnoha případech se jednalo o zástupce oficiálních institucí (např. mluvčí policie). Naopak, citovaní řadoví členové menšiny byli častěji prezentováni v neformálních situacích a ve všedním či domácím oblečení. Jak vyplývá z níže uvedené tabulky, jejich celkový vzhled jsme ve většině případů hodnotily jako každodenní až formální. Záběry nedostatečně oblečených osob se objevily pouze v příspěvcích České televize. I v této rovině tak vystupuje na povrch odlišnost obou etnik, ačkoli se o ní žádný z příspěvků nezmiňuje.

²⁴ Označení *Michalka*, *holčička* nebo *maminka* zaznělo v příspěvcích z 10., 14. a 15. 7. 2012.

²⁵ Srov. Sedláková (2007).

²⁶ Celkový vzhled citovaných zdrojů jsme kódovaly do kategorií: *formální* (např. společenské oblečení při oslavách návratu dítěte, uniforma), *každodenní* (upravené čisté oblečení obvyklé v české kultuře, upravené vlasy) a *neupravený*. Tak byl kategorizován záběr děda unesené, kdy je dotyčný svlečen do půl těla. Při posuzování vzhledu jsme hodnotily především oděv a účes. Jsme si vědomé, že posuzování vzhledu může být subjektivní a to, co jsme označily za všední/každodenní, by jiní mohli považovat za neupravené. Zobrazovat osoby ve všedním oblečení je ale obvyklé i při dotazování řadových zástupců většinového etnika.

Tabulka č. 4: Celkový vzhled zobrazených osob

	ČT1			NOVA			PRIMA		
	formální	každodenní	neupravený	formální	každodenní	neupravený	formální	každodenní	neupravený
zobrazení příslušníků majority	74 %	26 %	–	68 %	32 %	–	50 %	50 %	–
zobrazení příslušníků minority	15 %	80 %	5 %	24 %	76 %	–	2 %	98 %	–

Ačkoli všechny stanice používaly k zobrazení všech citovaných polocelek, reprezentace romských mluvčích vykazovala odlišné rysy, které, jak ukáže kvalitativní rovina analýzy, v některých příspěvcích byly polysémické a stereotypní. Zástupci institucionálních majoritních zdrojů byli zpravidla zobrazováni ve statické pozici při výpovědi na mikrofon reportéra a ve formálním oblečení (uniformě). Standardizováno bylo i prostředí a pozadí, aby diváky při poslechu nerušily zvuky z okolí. Důvěryhodnost mluvčích podporuje i způsob řeči, který se zde stává důležitým znakem. Protože většina z nich reprezentuje určitou instituci, vyjadřují se tak, jak jim určuje jejich role: spisovně a srozumitelně. Tato forma reprezentace je ve zpravodajském diskurzu stvrzována dlouhodobým opakováním a pravděpodobně se divákům jeví jako samozřejmá a přirozená.

Reprezentace členů široké rodiny uneseného dítěte byla na všech sledovaných stanicích odlišná. Protože nelze zmínit všechny záběry, vybíráme ty, které byly v analyzovaných příspěvcích pro jejich zobrazení příznačné. Ačkoli byli romští mluvčí ve většině případů zobrazováni v polocelku, lišil se úhel kamery a šířka tohoto záběru. Byli zobrazeni tak, aby bylo vidět jak prostředí, ve kterém se nacházejí, tak osoby okolo. Z výzkumu Sedlákové (2007) vyplývá, že jedním z mediálních stereotypů spojených s touto menšinou je reprezentace naznačující nízkou úroveň jejich bydlení. To jsme zaznamenaly i v těchto příspěvcích – ačkoli rodina nebydlí v sociálně vyloučené lokalitě s neudržovanými domy. Kamera-mani někdy volili místa tak, aby za zády redaktora byly při živém vstupu vidět šedé, omšelé domy s popraskanou omítkou, které podobná ghetta konotují. Tyto záběry mohly akcentovat stereotyp Romů žijících v neudržovaných domech, a tak implicitně sdělovat, že se jedná o osoby, které se o místo, kde žijí, nestarají. To je však v tomto případě poměrně zavádějící, protože konkrétní dům postižené rodiny má sice zašedlou břízolitovou omítku, ale zároveň vyměněná plastová okna, a taktéž záběry z jejich bytu odpovídají současnému standardu bydlení v ČR. Záběry zatížené stereotypní konotací byly více přítomné ve zprávách České

televize, která zároveň jednak věnovala mluvčím z řad Romů méně prostoru a zadruhé přinesla i méně pestrou skladbu zobrazených míst. Zatímco reportéři ČT a Primy natáčeli přímo v Trmicích, lokality vstupů reportérů z Novy zpravidla nelze určit a jejich pozadí není blíže identifikovatelné. Specifickými záběry použitými pouze u zástupců menšiny byli mluvčí, kteří stáli mezi dveřmi nebo mluvili z okna. Tato zobrazení působí nestandardně a nepřírozně a v rámci ideologického diskurzu majority o Romech mohou být příznakem nejen jinakosti vypovídajících, ale i všech Romů.²⁷ Osoby mluvící mezi dveřmi navíc mohou konotovat neochotu či obavu komunikovat a dveře se zde stávají symbolem bariéry mezi „námi“ a „jimi“. Podobné záběry odvysílaly všechny zkoumané stanice.

Pozornost si zaslouží analýza použitých obrazových materiálů obecně. Ačkoli se všechny stanice věnovaly události téměř tři týdny, a především během prvních dvou o ní informovaly téměř denně, „vystačily“ si při tvorbě příspěvků s relativně omezeným množstvím obrazového materiálu. Řada zpráv přinášela pouze „recyklované“ záběry, které byly natočeny a odvysílány v prvních dnech po únosu. Patřily mezi ně záběry matky unesené (plačící nebo s dalšími dvěma dcerami), část rozhovoru, který poskytla v den únosu, fotografie dítěte (samostatně nebo v rukou děda), zobrazení prarodičů a snímky automobilu únosce z kamer na mytných branách. Příkladem jsou příspěvky Novy ze 7., 9. nebo 12. 7. 2012, které obsahují převážně takovéto obrazové materiály. Aktualizovány jsou v nich jen výpovědi vedoucího vyšetřovatele, popřípadě děda unesené. Tento aspekt však vypovídá spíše o novinářské práci obecně, než že by jej bylo možné spojit výhradně s touto událostí, potažmo etnicitou aktérů. Ze stejného důvodu si zaslouží pozornost i použití doplňkové grafiky v příspěvcích, která dokládá, že i událost z okruhu etnické menšiny je prezentována z pohledu majority. Stanice Nova opakovaně zařadila grafiku demonstrující únos dítěte, ve které figuruje žena bílé pleti. Je však otázkou, zda se jedná o přehlížení konkrétního případu a rutinizovanou práci novinářů, nebo jde naopak o projev snahy o začlenění.

Většina příspěvků obsahovala i záběry označované jako ilustrační. V dané kauze je tvořily i materiály, které velmi pravděpodobně nebyly pořízeny v souvislosti s touto událostí ani v dané lokalitě. Jednalo se o zobrazení projíždějícího policejního vozu, náhled na provoz na dálnici, záběry osob vezoucích dítě v tzv. golfkách nebo mladé ženy nesoucí dítě v náručí, ale pravděpodobně i snímky skupiny osob (Romů) v parku apod. Označení „ilustrační záběry“ je možné považovat za profesně-technické, z hlediska analýzy zpravodajského diskurzu je však zavádějící, neboť tyto snímky jsou nedílnou součástí reprezentace dané události, kterou nesenými významy utvářejí. V příspěvcích byly navíc použity opakovaně a přitom zcela nahodile a zbytečně. Opakované používání tzv. ilustračních záběrů

²⁷ Záběry lidí mluvících z okna novináři používají, jestliže potřebují doplnit hlas očitých svědků události, jedná se o tzv. *vox populi*, a využívají je i v případě práce se zástupci jiných etnik žijících v ČR.

rů je neduhem současného českého zpravodajství obecně a neomezuje se na zpravodajství o etnických menšinách. Právě tato praxe však přispívá k reprodukci nežádoucích stereotypů.

Téměř polovina příspěvků zobrazovala Romy v parku,²⁸ Nova a Prima vícekrát použily záběry osob stojících před domem rodiny. Tyto skupiny tvořili zejména muži a děti. Obrazy skupin Romů byly ve zpravodajství o případu výrazně častější než zobrazení jednotlivců. Jak na Nově, tak i v ČT byli Romové zachyceni samostatně pouze ve třech příspěvcích. Dle Sedlákové „zobrazování velkých skupin, převážně mužů, může vyvolávat dojem nebezpečí či pocit ohrožení, a utvrzovat odstup, jenž k nim většina majority zachovává“ (2007: 110). Přítomnost dětí zase asociuje fertilitu Romů. Stereotyp vysoké plodnosti akcentují i záběry početné rodiny očekávající a následně slavící návrat unesené, které odvysílaly všechny stanice, stejně jako označení „dvacetiletá matka tři děti“²⁹ použité na Nově nebo popis Primy: „Je jí dvacet let. Malá Michalka je jejím třetím dítětem.“³⁰

Zásadní rozdíl v reprezentaci mluvčích z obou etnik představoval způsob vyjadřování a vystupování před kamerou. U Romů byl zpravidla méně formální a někdy i více emotivní. Jakkoli byl rozhořčený či naopak plačtivý projev u členů rodiny unesené v dané situaci pochopitelný, majoritní divák není na takový typ vyjadřování zvyklý. Protože promluvy zástupců majority bývají obvykle editovány či natáčeny opakovaně, přerěknutí, drmolání nebo špatná větná vazba, které v příspěvcích opakovaně odvysílaly všechny stanice, stejně jako výpovědi s vulgárními či slangovými výrazy,³¹ poutají pozornost a mohou fungovat jako znak odlišnosti. Opakováním je takové reprezentaci připisována pravdivost a stvrzován stereotyp, že všichni Romové hovoří právě tímto způsobem. Podobná vyjádření představitelů institucí by byla nepřipustná, u řadových občanů majority snad úsměvná, ale přehlížená. Vyjadřuje-li se tímto způsobem příslušník menšiny (nemusí se jednat o romskou), je akcentována kulturní odlišnost. Stejně jako se diváci naučili číst výpovědi institucionálních zdrojů jako důvěryhodné a přirozené, naučili se číst výpovědi Romů jako směšné či zábavné, jako výpovědi těch odlišných, které je možné karikovat. Zvnitřnění této odlišnosti majoritou je aspektem nového rasismu, jak o něm mluví van Dijk (2000).

Posledním nástrojem konstrukce zpráv, který jsme analyzovaly, byla práce novinářů se zvukem. Zvukové efekty jsou používány pro potvrzení realističnosti nebo autentičnosti sdělení nebo pro vyvolání pocitů či specifických asociací. Zvuk je zde nositelem významu. S výraznou zvukovou složkou pracovala zejména redakce Novy, patrně s cílem umocnit dramatickост události a vzbuzovat

28 Např. 11. 7. 2012.

29 Nova 5. 7. 2012.

30 Prima (Krimi plus) 6. 7. 2012.

31 Např. babička unesené: „*Furt jsme na stejným místě. Nevíme, kde je ta malá, kde je ten chčípák? Kam jí vodnes?*“ Krimi zprávy, 6. 7. 2012.

emoce, když použila tlumený hudební podkres (i pod samotný komentář zprávy) navozující dojem melodramatu. V příspěvcích byl opakovaně zařazován záběr plačící matky s podkresem jímavé hudby bez slovního komentáře. Hudební motiv použila i druhá komerční stanice, která více „sázela“ na narativizaci reprezentace a hudbou doplňovala i záběry pátrajících policistů, aut na dálnici nebo výpověď babičky unesené Michaly.³² Televize veřejné služby tyto postupy neaplikovala.

Specifickým případem byly příspěvky o oslavě návratu dítěte domů, které zachycovaly zpívající a tančící rozšířenou rodinu. Na pozadí části reportáže TV Nova zní hudba, kterou bychom mohli (stereotypně) označit za „typicky“ romskou. Ačkoli předpokládáme, že tvůrci hudbu zaznamenali na oslavě, její širší použití, spolu se záběry tančících (matky s dítětem, děda) přispívá k utvrzení stereotypu Romů jako hudebníků a tanečníků. Opět lze shrnout, že jakkoli v žádném z příspěvků nebyla etnicita postižené rodiny tematizována, implicitně je naznačena skrze více či méně nezáměrně a nereflektovaně užitě tvůrčí postupy novinářů při konstrukci sdělení o dané události.

Tematické zarámování jednotlivých příspěvků

I při kvalitativní analýze mediální reprezentace vybrané kauzy jsme se soustředily na to, jak novináři pracují s etnicitou aktérů. Zaměřily jsme se na tematickou rovinu příspěvků a sledovaly, jakým způsobem zpravodajské relace rámcovaly kauzu a co tímto způsobem tematizovaly. Jako rámcování (*framing*) je označován druhý stupeň procesu nastolování agendy, ve kterém dochází k zdůrazňování (a zamlčování) vybraných atributů reflektovaného problému (McCombs, 2009). V procesu mediální reprezentace je prostřednictvím rámcování události připisován význam, a tím je směřováno i dekodování příjemcem. To, co je v určité zprávě uvedeno, ale i to, co zůstává nevyřčené, je vodítkem pro to, jak budou příjemci o daném sdělení či tématu přemýšlet a co si z něj zapamatují. Při analýze zpravodajských obsahů je tedy důležité sledovat, nejen jaké události jsou vybírány k pokrytí, ale i v jakých rámcích jsou ukotveny. Proto jsme všechny příspěvky kategorizovaly do tematických rámců, ke kterým byla reprezentace vztažena. Celkem jsme jich identifikovaly pět. V jednom příspěvku se nejčastěji vyskytovaly rámce dva, v některých případech byl přítomen pouze jeden, u jednoho příspěvku jsme identifikovaly hned čtyři najednou. Jednotlivým rámcům novináři věnovali odlišný prostor. Proto jsme v každém příspěvku určily jeden hlavní tematický rámec a další rámce vedlejší. Vodítkem přiřazení k hlavnímu tématu bylo rámcování zprávy moderátorem ve studiu, případně stopáž věnovaná dílčím rámcům.

32 Např. příspěvek v *Krimi zprávách* 6. 7. 2012 nebo rekapitulace případu 24. 7. 2012.

Nejobecnější rámec příspěvků bylo možné označit jako *únos*. Při podrobnějším pohledu je ale zřejmé, že většina příspěvků kladla důraz na odlišné aspekty události. Právě tyto vedlejší tematické rámce byly pro konstruování kauzy podstatné. Fakticky o únosu informovala přibližně třetina příspěvků, ostatní primárně akcentovaly jiné tematické rámce. Představme si je nyní podrobněji a ukažme, jak se podílely na konstrukci dané události.³³ Jak je zřejmé z tabulky č. 5, různí tvůrci zkoumaných relací kladli důraz na trochu jiný aspekt události. Zatímco např. televize veřejné služby zdůrazňovala postup policejního vyšetřování, komerční stanice dávaly zásadní prostor tematizaci postižené rodiny a oslavám návratu dítěte.

Tabulka č. 5: Tematické zarámování jednotlivých příspěvků

	ČT 1			NOVA			PRIMA		
Temat. rámec	hlavní	vedlejší	relat. četnost	hlavní	vedlejší	relat. četnost	hlavní	vedlejší	relat. četnost
práce policie	7	5	92 %	5	7	75 %	7	3	60 %
rodina	1	6	54 %	3	7	62 %	4	7	73 %
zkomplikovaný návrat	4	1	38 %	5	1	38 %	4	2	20 %
únos/rekonstrukce případu	1	4	38 %	3	2	31 %	2	1	20 %
jiné	0	2	23 %	0	2	19 %	0	3	27 %
celkem příspěvků	13		100 %	16		100 %	17		100 %

Únos – den první

Tento tematický rámec se v příspěvcích prosadil na samém začátku a na konci medializace kauzy. Přinášel údaje o průběhu únosu, jeho rekonstrukci a o postupu pachatelů. Všechny zkoumané stanice zařadily zprávu o únosu již první den 4. 7. 2012, každá však zprávu rámcově odlišně; přitom sehrála svou roli etnicita postižené rodiny. Příspěvek ČT rámcově moderátorka ve studiu slovy: „Policej-

³³ Podrobná analýza jednotlivých tematických rámců je však mimo rozsah tohoto textu, proto se soustředíme na ty, které považujeme z hlediska dané události za klíčové.

*ní pátrání po únosci osmnáctidenní holčičky z Ústí nad Labem: Michaelu Janovou vytáhl zatím neznámý muž přímo před její matkou z kočárku a ujel.*³⁴ V živém vstupu doplňuje údaje citace policejní mluvčí ČR a reportérka popisuje, jak k únosu došlo. Uvádí, že se událost stala v parku v Trmicích u Ústí nad Labem. Následně zpráva obsahuje záběr fotografie dítěte a grafiku s popisem uneseného dítěte i únoscce. S odkazem na policii ČR reportérka popisuje i barvu pleti únoscce.³⁵ U dítěte ji ale neuvádí a ta ani z fotografie není zřejmá. Diváci tak na ni do této chvíle nebyli upozorněni. Dále však reportérka sděluje: „Část města, kde se celá událost stala, patří k těm, kde žijí sociálně slabší lidé, a nedá se proto předpokládat, že by šlo o únos s cílem získat vysoké výkupné.“ Současně divák sleduje záběry skupiny osob v parku, matek s dětmi a mužů na parkovišti.

Na denotativní úrovni zpráva přibližuje únos několikaletného dítěte. Ačkoli jeho etnicita není zmíněna, některé z použitých znaků naznačují, že se jedná o dítě romské. V rovině obrazu je prvním takovým znakem zobrazená skupina osob v parku, druhým následující záběr skupiny mužů. Dalším znakem je město Trmice, kde se událost odehrála. Pro jeho dekodování je však nezbytná obeznámenost s realitami tohoto města³⁶ jako místa, kde žijí Romové. K tomu se připojuje znak barvy pleti zobrazených mužů i jejich zobrazení ve skupině. Ačkoli reportérka explicitně etnicitu dítěte neuvádí, označení „sociálně slabší lidé“ naznačuje, že se jedná o romské dítě: toto spojení o etnicitě nijak nevypovídá, v českém mediálním prostoru se ustálilo jako pojmenování používané v případech, kdy novináři nemohou či nechtějí explicitně odkazovat k etnicitě aktérů. Tím, že o obyvatelích lokality mluví jako o sociálně slabých, ale rodině implicitně připisuje i další charakteristiky, nejen „barvu pleti“.

Spojení „sociálně slabí“ lidé je jen formou.³⁷ Koncept, který ji naplňuje, odkazuje k přirozenosti všech Romů, kteří podle přesvědčení majority nejsou slabí (pouze) ekonomicky, kvůli čemuž pobírají a „zneužívají“ sociální dávky, a „žijí tak z peněz daňových poplatníků“, ale také společensky. Sociálně slabí jedinci žijí na okraji majoritní společnosti, neboť se od ní svými vlastnostmi i hodnotami odlišují a „nechtějí se jí přizpůsobit“. Označení „sociálně slabí“ se v českém kulturním kontextu i mediálním diskurzu široce používá jako označení pro Romy a je přijímáno jako politicky korektní (což je sporné). Podobně ani označení „nepřizpůsobiví“ explicitně nevypovídá o etnicitě, ale je téměř výhradně spojováno s příslušníky romské menšiny, popřípadě sociálně slabými skupinami.

34 Aby bylo na první pohled zřejmé, ve kterých částech se jedná o rétoriku tvůrců analyzovaných zpravodajských příspěvků, jsou citované pasáže vyznačeny kurzívou ohraničenou uvozovkami.

35 „byl únosce bílé pleti, ...“ (Události 4. 7. 2012).

36 Obec Trmice se nachází v těsném sousedství města Ústí nad Labem, žije zde asi 3300 obyvatel, z toho dle Agentury pro sociální začleňování (2013) tvoří čtvrtinu Romové. Nachází se zde několik sociálně vyloučených lokalit a lokalit sociálním vyloučením ohrožených.

37 Na již označující se nabalilo nové, čisté „označující“ (stereotyp Roma), které je zároveň smyslem i formou, plné i prázdné. Forma sama o sobě nic nevypovídá, výpovědní hodnotu jí dává až „označované – koncept“. Skrze něj je do mýtu vsazen nový příběh. Spojení mezi „formou“ a „konceptem“ se nevynořuje z přirozenosti věcí, je do něj dodáno na základě motivovanosti. Srov. Barthes (2004).

Živý vstup uzavírá reportáž, která nese další znaky odkazující na etnicitu postižené rodiny. Klíčovým vodítkem je výpověď děda unesené, jehož etnicitu naznačují antropologické znaky. Jinakost dotváří způsob jeho zobrazení; je zachycen s odhalenou horní polovinou těla, což ve zpravodajství jinak není běžné.³⁸ Muž stojí před domy s šedou poškozenou omítkou, které v záběru vypadají jako bez skel v oknech. Před jedním z domů stojí kontejner, je tedy možné, že právě prochází rekonstrukcí nebo naopak je „rozebírán“. Způsob mužovy řeči je neformální a trhaný, doplněný výraznými gesty, což je v situaci, kdy mu byla unesena vnučka, pochopitelné. Taková reprezentace ale zároveň odkazuje ke stereotypům zakořeněným v české společnosti o odlišných Romech, kteří žijí ve vybydlených domech, mluví špatně česky, pokřikují a přitom rozkládají rukama.

Ačkoli v celém příspěvku není etnicita dítěte explicitně zmíněna, způsob, jakým byla tvůrci zpráv událost sdělována, na ni odkazuje. Použití uvedených znaků dokonce může diváka navádět k dekódování zprávy: vlastně se až tak moc nestalo, protože bylo uneseno jen „Cikáně“. O jejím čtení příjemci však nebudeme spekulovat.

Televize Nova otevřela příspěvek zcela odlišně a rámcověla jej jako „*případ, který nemá v Česku obdoby*“. Obsah zpravodajského příspěvku popisoval únos, ale byl méně informačně nasycen a chyběl i odkaz na policejní zdroje. Zpráva neobsahovala ani popis dítěte, jak je zvykem, dojde-li k únosu; pouze bylo zobrazeno na fotografiích upravených do černobílého spektra. Hlavní část příspěvku tvořil záznam výpovědí svědkyň, respektive jejich hovoru s okolostojícími. Promluva byla doplněna záběry žen od pasu dolů, následně byly zobrazeny i další osoby a několik dětí. Vypovídající nemluvili na kameru, ale s ostatními přítomnými, někdy i současně, a popisovali svůj zážitek a obavy. Zachycen byl i ruch ulice. Barva pleti zobrazených napovídala, že se jedná o Romy.³⁹ Způsob, jakým byli zobrazeni, vykazoval řadu znaků (hluk, prolínání výpovědí, všudypřítomné děti) naznačujících jinakost prezentovaných. Ze svědectví se dozvídáme, že tyto osoby utěšovaly matku bezprostředně potom, co jí neznámý muž unesl dítě. To může naznačovat nejen, že se s nimi rodina dítěte zná, ale že jde také o Romy. Informační nasycenost jejich výpovědí byla takřka nulová. Proto se domníváme, že hlavním záměrem zprostředkování tohoto záznamu bylo spíše zvýznamnit etnicitu aktérů, než popsat událost nebo únosce. Ani v relaci Novy tak nebyla etnicita dítěte explicitně tematizována, divák však informace o ní získal implicitně. Ostatně naznačilo ji již uvedení místa únosu (Trmice) v první větě moderátorky.

38 Zobrazení příslušníků majority v neúplném oblečení se omezuje na specifické situace, jakými jsou např. zprávy z uklízení následků povodní nebo z míst pro to určených (koupališť), tedy v situacích, kdy chybějící oděv nepůsobí rušivě či nepatřičně. V situaci podobné té, o níž vypovídáme, by se pravděpodobně příslušník majoritního etnika na kameru takto zachytit nenechal.

39 Jedná se o připsané romství.

Televize Prima zařadila první den informací o události až do samostatné relace *Krimi zprávy*, její moderátorka ji rámcovala jako policejní pátrání po únosci miminka. Další podrobnosti uvádí reportér v terénu. Informace o místě události zaznívá až následně, zobrazena je fotografie unesené. Dále jsou použity záběry osoby od pasu dolů s kočárkem a snímky projíždějícího policejního vozu. Příspěvek končí popisem únosce vydaným mluvčím policie a žádostí o spolupráci diváků při pátrání. Zařazeny jsou i výpovědi svědkyň, první osobitě gestikuluje, druhá má výraznou dikci, se kterou se někdy setkáváme u příslušníků romské menšiny. Vzhledem k místu činu, které je lokalitou, kde žije vyšší počet Romů, není jejich etnicita překvapivá, a v příspěvku není nijak vyzdvihována či akcentována. Ve srovnání s předchozími dvěma relacemi je zpráva Primy stejně informačně nasycená jako zpráva České televize a méně emotivní a dramatizující než příspěvek Novy. Zatímco ČT kladla důraz na jednání policie a Nova na emoční rovinu události, příspěvek Primy mluví o únosu dítěte a jeho etnicita zde není výrazně tematizována.

Uvádět etnicitu aktérů události, pokud se jedná o příslušníky menšin, není považováno za politicky korektní, přesto bývá v médiích uváděna nadměrně, a to i v irelevantních případech, kdy nesouvisí s událostí, o níž je referováno. V případě únosu bylo možné etnicitu zmínit, aby bylo dítě popsáno a zveřejnění napomohlo jeho nalezení. Vzhledem k jeho velmi nízkému stáří, a tedy velké podobnosti s jinými dětmi tohoto věku, mohla být právě etnicita podstatným údajem pro jeho identifikaci. Zásadní otázkou, kterou analýza textu nemůže odpovědět, zůstává, proč v případě takto specifické události nebyla etnicita verbalizována, když je rutinně uváděna u jiného typu událostí, např. z oblasti kriminality? Z příspěvku ČT i Novy je zcela zřejmé, že se zpráva romského etnika týká. Etnicita byla na obou stanicích zmíněna nejen implicitním, ale i stereotypním způsobem. V příspěvcích odvysílaných v dalších dnech v relaci Novy hovoří dědeček unesené dívky o své rodině jako o „Cikánech“⁴⁰ a taktéž reportéři ČT následně použijí označení „romská holčička“⁴¹; z obrazovky Primy explicitní připsání romství nezaznělo. Etnicita rodiny uneseného dítěte sehrála podstatnou roli i v dalším vývoji kauzy. Především ve dnech, kdy německý deník spekuloval o podílu rodiny či příbuzných na únosu, a v závěru případu (viz níže).

Den druhý až sedmý – pátrání po uneseném dítěti

Po celou dobu konstrukce události kladly zpravodajské relace ve svých příspěvcích značný důraz na *práci policie*. Právě tento tematický rámec utvářel výsledný

⁴⁰ Televizní noviny, 5. 7. 2012.

⁴¹ Události, 11. 7. 2012.

obraz události zejména v případě České televize, u které byl přítomen téměř ve všech příspěvcích. Zprávy přinášely informace o průběhu vyšetřování, nalezení dítěte, o postupu při odhalování pachatelů a objasnění motivů jejich jednání i o spolupráci s policií německou. Ačkoli hlavními aktéry události byli z tohoto pohledu příslušníci Policie ČR, zásadní roli v mediální konstrukci události hrála i etnicita příbuzných unesené dívky. Vybrané příspěvky tohoto rámce tematizují variantu, že se na únosu spolupodílela samotná rodina, případně někdo z příbuzných, blízkých či ostatních Romů. Zmínka o této možnosti zazněla na všech stanicích alespoň dvakrát explicitně; v dalších případech byla v náznacích zpochybňována oficiální verze události tak, jak ji předkládala rodina unesené.⁴²

Česká televize, ale i Prima, často rámcovaly příspěvky o události jako vyčerpávající práci policistů. Odkaz k tomuto rámci zazníval zpravidla již v otevření příspěvku moderátory ve studiu.⁴³ Diváci byli opakovaně informováni o variantách motivu únosu, které vyšetřovatelé zvažovali, o tom, jak policisté procházejí hodiny videozáznamů, propátrávají okolí silnice, po které únoscí pravděpodobně odjeli, a přitom téměř nespí.⁴⁴ Podtrhována byla úspěšná spolupráce s policií německou a práce ředitele ústecké policie Vladimíra Danyluka, jenž osobně komunikuje s postiženou rodinou a neúnavně informuje o postupu vyšetřování i média. Zveřejněné promluvy byly mnohdy značně emotivní, a to jak ve vztahu k rodině, tak vzhledem k jednání policie.⁴⁵ Aby nezněla jen sebechvála, bylo nakonec zveřejněno i poděkování od postižené rodiny.⁴⁶

Na druhou stranu je otázkou, zda takto systematické zdůrazňování práce policejních složek nemá potírat tzv. kontramýtus, taktéž přítomný v české kultuře, který policisty považuje za neschopné. I to je možné čtení, které bychom podle Hallovy typologie (1973) označily za opoziční. Jak již bylo řečeno výše, s daty i o tom, jak bylo zpravodajství čteno samotnými příjemci, však nepracujeme.

Policie byla v příspěvcích reprezentována jako aktivní, snaživá, spolupracující s policejními sbory v zahraničí, úspěšná i empatická. Zcela v intencích van Dijkova ideologického čtverce zde sehrává roli zástupce majority, jejíž kvality média vyzdvihují. Můžeme dokonce mluvit o použití mýtu fungující policie

42 Např. na Primě byla opakovaně použita formulace „*prý přímo z kočárku unesl...*“ (5. 7. 2012), či na Nově „*Dvacetiletá matka tří dětí tvrdí, že...*“ (5. 7. 2012), „*Rodina tvrdí, že s únosci nemá nic společného...*“ (18. 7. 2012). I v ČT zazní: „*Rodina tvrdí, že je psychicky na dně. Matka holčičky policisty nabídnutou pomoc psychologa odmítla.*“ (5. 7. 2012).

43 „*Již 5 dnů hledají policisté unesené nemluvně z Trmic*“ (Televizní noviny, 8. 7. 2012), „*Druhý den hledají desítky policistů z několika zemí Evropy...*“ (Události, 5. 7. 2012).

44 Např. Události 7. 7. 2012: „*Nutno říct, že tady už houstne atmosféra, kriminalisté musejí být velmi unavení, protože pracují prakticky nepřetržitě od okamžiku, kdy malá Michala byla unesena, téměř nespí, studují stovky hodin videozáznamu z kamer u silnic, protože se snaží zmapovat cestu auta po Evropě.*“

45 Např. Prima 7. 7. 2012: „*Jsem byl ujistit rodinu, ujistit příbuzný, že celá policie, celý tým, a všichni co se na tom podílí, včetně zahraničních policistů, děláme maximum proto, abysme našli pachatele a našli holčičku.*“

46 Prima 10. 7. 2012: „*Ty chlapi skutečně, Policie České republiky Ústí nad Labem odvedla krásnou práci. Všem jim děkuji.*“

jako výkonné složky, která v tomto případě slouží nejen majoritě, ale i příslušníkům menšiny; nemůže být proto nařčena z rasismu či diskriminace.⁴⁷ Uvedme jako příklad jednu z citací policejního zdroje, který byl 15. 7. 2012 zprostředkovan Novou a Primou: „*My jsme prostě dělali všichni všechno proto, že jsme do toho dávali i kus srdce, že tu holčičku prostě najdeme za každou cenu.*“

Zatímco odkazy na práci policie připsují pozitivní hodnoty majoritě, informace o třech verzích únosu naopak naznačují nepříznivé hodnocení příslušníků menšiny. V tomto kontextu opět vstupuje do popředí etnicita aktérů události. Tři verze únosu prezentované ve všech relacích (1/ matka únosce zná; 2/ náhodný únos neznámým; 3/ únos jinými Romy)⁴⁸ mohou příjemci splynout do dvou a implicitně naznačovat, že pachatelé byli pravděpodobně Romové. Podíl na tom má užívání označení „komunita“⁴⁹, kterým v médiích bývá odkazováno k příslušníkům tohoto etnika. V sociálních vědách termín komunita označuje uskupení jedinců, uvnitř kterého existují specifické či zvláštní typy sociálních vazeb, vztahů a interakcí vyznačující se svým specifickým postavením navenek, uvnitř širšího sociálního prostředí (Petrusek 1996: 512). Ačkoli romské komunity v ČR nepochybně existují, tento výraz je v médiích (nad)užíván na místech, kdy tvůrci zpráv nechťejí užít explicitní označení etnika. V praxi se výraz užívá nediferencovaně, jako plošné označení všech Romů. Tím vzniká nové označení, jež je součástí mýtu, že všichni Romové patří ke komunitě, již charakterizuje zejména odlišný, zvláštní typ sociálních vazeb. Tak je vymezeno jejich specifické postavení v rámci širšího prostředí a ukázáno na opozici mezi „jimi“ (komunitou) a „námi“ („nekomunitou“). Použitím výrazu „komunita“ reportérka ČT přenesla na konkrétní rodinu všechny významy, které toto slovo asociuje. V důsledku toho lze tři verze vysvětlení únosu redukovat do dvou, protože první a třetí splynou – pokud se matka s únoscem dítěte zná a zároveň pochází z této komunity, lze odvodit, že i únosce patrně pochází ze stejné komunity jako ona. Takové čtení je podpořeno v další části příspěvku slovy reportérky, která mluví o vlastním pátrání rodiny a nepřítomném otci⁵⁰ dítěte, čímž vzbuzuje pochyby, zda se na únosu nepodílel. Zpráva implicitně sugeruje, že motiv únosu vyplývá z poměrů, ze kterých rodina pochází. Na základě znalosti jiných případů unesených dětí⁵¹ a diskurzu vnímání Romů v ČR si může divák vystavět mentální model⁵², podle něž je únoscem právě otec.

47 Někteří žadatelé o azyl v západních státech (např. Velké Británii) v uplynulých letech uváděli, že jsou v ČR vystaveni rasistickým útokům, proti kterým je policie nedokáže ochránit.

48 „...dle první verze se matka s únoscem, nebo tím, kdo ho najal, zná. ... Podle druhé verze únosce chtěl nějaké dítě a matku si vybral náhodou; třetí verze proověřuje, jestli únos nesouvisí se vztahy v komunitě, ze které rodina pochází.“ Události, 5. 7. 2012.

49 Opakovaně je v příspěvcích současně s tímto označením zařazen záběr na Romy postávající v parku.

50 Z informací jiných zdrojů je však zřejmé, že otec dítěte se po celou dobu skrýval doma. Později tuto informaci sdělenou přímo matkou dítěte odvysílají všechny stanice.

51 Jak jsme uvedli na začátku textu, v 98 % případů se jedná o únosy jedním z rodičů.

52 Van Dijk (1993) pojímá ideologii jako celostní jev, který je nutné zkoumat na různých úrovních, včetně

Ačkoli kriminalisté podíl otce na únosu záhy vyloučili, ještě v den nalezení Michaly (10. 7. 2012) je znovu zmiňována i verze, že se jednalo o únos uvnitř minority. Naznačuje to např. formulace ČT ve zprávě o zatčení únosců: „*Všichni únosci byli zadrženi pohromadě ... Jedná se o jednoho muže a tři ženy, všichni mají německou státní příslušnost a (všichni)*⁵³ *někteří z nich pocházejí ze stejné rodiny.*“⁵⁴ Na denotativní úrovni je sdělováno, že dopadení únosci jsou občané Německa. Dovětek „*někteří z nich pocházejí ze stejné rodiny*“ je však polysémický. Je možné jej číst tak, že někteří únosci jsou příbuzní, i tak, že pocházejí ze stejné rodiny jako unesená. Druhé čtení je podpořeno obrazovým materiálem, který posouvá význam výpovědi. Nejprve jsou zobrazeni prarodiče dítěte, poté skupina v parku (viz výše). Ačkoli tomu tak nebylo, formulace vede k dominantnímu čtení, že únosci byli také Romové.

I další den (11. 7. 2012) zpráva České televize naznačuje, že motiv únosu zřejmě souvisí s poměry uvnitř romské menšiny. Podle reportáže je „*pro odborníky (...) zarážející, že romskou holčičku měli unést také Romové, komunita prý obecně děti považuje za poklad a nikdy jim neubližuje.*“ Nejen, že je zde explicitně sdělována etnicita rodiny, ale i únosců, a to i přesto, že informace, že by únosci byli Romové, z jiných zdrojů nevyplývala a jejich vnější znaky to spíše vylučovaly. Jednalo se tak nejen o informaci nadbytečnou, nýbrž i nekorektní a pro celé etnikum značně dehonestující. Použití částice „*prý*“ celé prohlášení relativizuje, nelze však odhalit, zda to byl záměr novinářů⁵⁵. Tvrzení komentuje mluvčí označený jako „odborník na romskou problematiku“⁵⁶ a děd unesené: „*My žijem pro děti, pro vnoučata, já se sebou do hrobu nevezmu nic.*“ Obě výpovědi mají poskytnout alibi rodině (potažmo celému etniku), že nejsou takoví, aby obchodovali s dětmi. Volbou a označením odborníka je událost najednou jednoznačně rámována jako romská tematika, což akcentuje řadu dalších především problémových významů. Jeho výpověď tak nemusí být pro příjemce hodnověrná a důvěryhodnost není podpořena ani překotnou a trhanou výpovědí gestikulujícího dědečka.

Na obrazovce televize Nova nebyl tento tematický rámec tak dominantní. Opakovaně informovala o prověřování otce dítěte,⁵⁷ ale nechávala prostor divákovi, aby si udělal úsudek o motivu únosu sám. Sdělení o otci nebyla spojována s etnicitou rodiny ani v lexikální ani v obrazové složce. Spekulace o spoluvině rodiny na únosu v příspěvcích téměř nezaznívaly a 11. 7. 2012 byly reportérem jed-

kognitivní struktury ideologie. Produkce a interpretace ideologií jsou podle něj založeny na tzv. mentálních a sdílených modelech. Jedná se o mentální reprezentace zkušeností, zážitků, událostí nebo situací a názorů, které máme „my“ o „nich“.

⁵³ Reportérka se přefekla, nejprve řekla všichni, poté někteří.

⁵⁴ Události, 10. 7. 2012.

⁵⁵ Částice „*prý*“ zde neodkazuje k cizí řeči, jak bývá standardně používána, a promluva reportéra ji vůbec nemusela obsahovat.

⁵⁶ „*Pokud došlo k takovému případu, tak si myslím, že je absolutně výjimečný.*“ Události, 11. 7. 2012.

⁵⁷ „... policisté ... prověřují všechno, dokonce i otce dítěte, který se s rodinou nestýká“, „*policie má vyslechnout ještě otce dítěte,*“ Televizní noviny, 6. 7. 2012.

noznačně popřeny.⁵⁸ Stín stereotypu byl však i v této zprávě přítomen, protože formulace „otec se s rodinou nestýká“ byla uvedena současně s označením „dvacetiletá matka tří dětí“, což může akcentovat mýtus „Cikánů“, kteří mají hodně dětí, ale příliš se o ně nestarají.

Taktéž na Primě od počátku zaznívaly různé spekulace o motivu únosu, a novináři jich zkonstruovali celou řadu: 1/ náhoda – Michalka byla lidově řečeno ve špatný čas na špatném místě; 2/ vyřizování účtů – otec Michalky dlužil peníze, které jsou takto vymáhány; 3/ plánovaný únos, kdy matka dítě prodala někomu, kdo je nemohl mít;⁵⁹ 4/ psychicky narušený pachatel; 5/ únos na objednávku; 6/ fingovaný únos;⁶⁰ 7/ únos v rámci komunity.⁶¹ Prvním mediálně obviněným z únosu byl již 5. 7. 2012 otec dítěte. Oproti dvěma předchozím stanicím šla Prima ve spekulacích dál. Informovala o jeho podnikání v prodeji aut, možných dluzích a případné pomstě. Zároveň uvedla, že jako jediný z rodiny nebyl vyslechnut, jelikož se skrývá před zákonem a patrně utekl do Německa.⁶²

Intermezzo – zoufalá rodina a plačící matka

Třetím tématickým rámcem, který se reprezentací události prolínal po celou dobu její medializace, bylo téma *rodiny*. Dotčené rodině se dostalo širokého spektra zobrazování, od záběrů zoufalé matky, přes podporující prarodiče až ke společně pátrajícímu a v závěru oslavujícímu početnému příbuzenstvu. Tento tematický rámec byl dominantní ve zpravodajství komerčních televizí. V každé ze zkoumaných relací však rodina nabývala jiných významů. Televize Nova konstruovala převážně tzv. infotainmentová sdělení typu *soft news* do podoby příběhu s rysy personalizace, dramatizace, negativity a s vyhocenými emocemi. K této prezentaci využívala především hudebního podkresu, fotografie unesené, záběrů nejprve plačící a následně tančící matky, ale také svědectví aktérů události a způsobu záznamu evokujícího skrytou kameru přítomnou autentickému dění v místě události. K líčení události reportéři užívali barvitě formulace: „zdrčená matka“,⁶³ „je to asi nejhorší, co se může mámě stát“,⁶⁴ „zoufalá rodina“,⁶⁵ „každá zmínka o ní ji rozpláče“⁶⁶ apod.

58 „Objevily se informace, že německá policie v souvislosti s únosem prověřuje také rodinu holčičky, ovšem já jsem před pár minutami mluvil s vyšetřovatelem a ten tubletu informaci označil za nesmyslnou. Potvrdil, že sice prověřují všechny tři verze únosu, ... ale teď už jde spíše jen o formalitu.“ Televizní noviny, 11. 7. 2012.

59 Zprávy, 5. 7. 2012.

60 Krimi Plus, 5. 7. 2012.

61 Zprávy, 10. 7. 2012. O únoscích bylo v tomto příspěvku řečeno: „Údajně to měli být příbuzní.“ Stejně jako na dalších stanicích i zde splývá, zda se jedná o příbuzenství mezi únoscí, nebo s rodinou unesené.

62 „... utekl do Německa, protože v Česku měl mít problémy se zákonem. Údajně mělo jít o maření úředního rozhodnutí.“ Zprávy, 5. 7. 2012.

63 Televizní noviny, 5. 7. 2012.

64 Ibid.

65 Ibid.

66 Televizní noviny, 6. 7. 2012.

Tematický rámec rodiny dominoval i příspěvkům druhé komerční stanice, jejich zpracování však bylo méně vyhrocené. Zatímco v hlavní zpravodajské relaci *Zprávy Prima* informovala především o posunu ve vyšetřování případu, rodině unesené a emocím byl dán prostor v relacích *Krimi zprávy* a *Krimi plus*. I zde hrálo vzbuzení emocí důležitou roli, přispívalo k nim označení události jako *děsivý sen*⁶⁷, záběry prázdné dětské houpáčky, ale i některé výpovědi vrchního vyšetřovatele (viz výše) apod. Prima jako jediná odvysílala celý nesestříhaný rozhovor s matkou dítěte natočený den po únosu.⁶⁸ Na rozdíl od ostatních stanic zde zaznívá i výpověď matky unesené: „*Ať si všechny matky, Romky i Neromky brání svoje děti*“,⁶⁹ která byla na Nově i ČT vystřížena. V upoutávce na relaci navíc moderátorka uvádí: „...*Běla tímto rozhovorem chce vyvrátit veškeré spekulace o tom, že by byl únos její holčičky fingovaný nebo že by ji měla dokonce někomu prodat*“, čímž posiluje pozici poškozené matky jako oběti. V relaci *Krimi zprávy* také nejčastěji zazníval apel na žádost o spolupráci veřejnosti při pátrání po únoscích. To lze vnímat nejen jako snahu o řešení případu jako jakéhokoli jiného, ale i snahu o začlenění rodiny do mainstreamové populace. Podobně vyznívá i spekulace, že na místě Michaly mohlo být kterékoli dítě.⁷⁰ Také Česká televize odvysílala informaci o významu dětí pro Romy obecně a prohlášení děda unesené: „*My žijeme pro děti. Pro vnoučata*.“ Ačkoli se snažila komunikovat pozitivní sdělení, že děti představují důležitou součást romské kultury, jak jsme již výše uvedly, použitá formulace reportérky: „*Komunita prý děti obecně považuje za poklad a nikdy jim neubližuje*“,⁷¹ může sdělení zpochybňovat.

Na obrazovkách všech stanic se opakovaně objevovaly záběry členů postižené rodiny, obou dědů, matky i blíže nespecifikovaných členů širšího příbuzenstva, především mužů a dětí. O jejich vizuálním zobrazení jsme psaly výše. Ze záběrů i jejich výpovědí je zřejmý nejen zájem o psychický stav matky dítěte,⁷² ale i vzájemná soudržnost uží rodiny⁷³ a zájem širšího příbuzenstva, které se podílelo na pátrání po dítěti, očekávalo jeho návrat v okolí bydliště rodiny a připravilo mu oslavu.

V ČT dostávala rodina prostor především jako citovaní mluvčí, kteří měli podpořit sdělení novinářů nebo informačních zdrojů z majority. Byla tedy zobrazena spíše v pasivní roli. V příspěvcích televize Nova, jež „*prožívala s rodinou celý příběh*“,⁷⁴ vystupovali příbuzní dítěte v příspěvcích aktivněji. Ne vždy to ale přispívalo k redukci stereotypů a ani tato forma medializace pro postiženou rodinu nevznívá jednoznačně příznivě. TV Novou opakovaně zařazované záběry plačící matky

67 Prima, 5. 7. 2012.

68 To jí umožnil větší vysílací prostor v relaci *Krimi plus*.

69 *Krimi plus*, 6. 7. 2012.

70 Prima, 24. 5. 2012.

71 ČT 11. 7. 2012.

72 Výpovědi prarodičů o stavu matky, např. „*Dneska jsem ji viděla poprvé se zasmát*“, Nova, 10. 7. 2012.

73 Např. záběr mladého Roma, který vede babičku unesené.

74 Televizní noviny, 10. 7. 2012.

s hudebním podkresem mohly být některými příjemci čteny jako neautentické a nahané, až příliš hysterické či přehnané. Obrazy, které měly vzbuzovat empatii, tak mohly u diváků působit i opačně. V daném kontextu a široce rozšířené nevraživosti českého etnika vůči romské populaci se může vkrádat podezření („co si to zase vymysleli, aby něco získali“) a otázka, kdo je vlastně pachatelem a kdo poškozeným. Přesto byl právě tento rámec tím, který alespoň částečně smazával rozdíly v odlišnosti romského a majoritního etnika. Především pak tím, že ukazoval vzájemné vazby v rodině, zármutek nad zmizením dítěte i neštěstím dcery, starost o druhé i standard bydlení, jednání a odívání. Jinakost byla přítomna ale i zde. A to především velikostí dané rodiny. Již v průběhu informování o kauze bylo zřejmé, že příbuzenstvo, které se o dění zajímá a pohybuje se v okolí bydliště uneseného dítěte, je početnější, než bývá obvyklé u majoritní populace. V posledních příspěvcích celé kauzy⁷⁵ byly zařazeny záběry, na kterých „pózuje“ část rodiny pro novináře. Z celkového počtu 18 osob bylo 10 dětí (přibližně do 10 let). Přesto byl v tomto tematickém rámci akcentován menší počet stereotypů než v ostatních rámcích. Zároveň ale platí, že není možné jejich čtení zcela oddělit; významy sdělované ve spojení s jinými tematickými rámci se vzájemně prostupují, umocňují i oslabují a jsou součástí celé mediální konstrukce události.

Zkomplikovaný návrat – den osmý až dvanáctý

Všechny televize věnovaly události pozornost i po nalezení dítěte. Ačkoli jimi vyprávěný příběh měl šťastný konec, předcházela mu nejedna peripetie. Proto jsme tento tematický rámec označily jako *zkomplikovaný návrat*. Událost totiž neskončila dnem nalezení dítěte, ani o týden později, kdy se Michala vrátila z Německa domů, ale až když policisté objasnili motiv únosu.⁷⁶ Novináři si nebyli jisti vývojem události a motivem únosu a příspěvky odvysílané v době, než se dítě vrátilo k matce, zpravidla nepřinášely nové informace; jejich hlavním cílem bylo udržet pozornost diváků. Skutečnost únosu dítěte do zahraničí jim doslova „nahrála“ k dalšímu rozvíjení a dramatizaci příběhu. Relace medializovaly „komplikace“, kvůli kterým se dívka nemohla ihned vrátit domů. Zvolenou formou reprezentace udržovaly diváky v napětí a v očekávání, jakým způsobem bude únos objasněn a zda v něm figurovali i další příslušníci romského etnika. Tematický rámec tak spojoval informace o postupu vydání dítěte, které neproběhlo okamžitě, neboť němečtí policisté vyžadovali test DNA, ale i reportáže o čekání a přípravách na návrat a ze samotné oslavy. Také v tomto kontextu byla etnicita klíčovým znakem konstrukce mediální verze události.

⁷⁵ Např. Prima: 16. 7. 2012.

⁷⁶ Respektive ještě později, v lednu 2013, kdy začal soud s únosci. Jeho mediální reprezentace ale již není do zde prezentované analýzy zahrnuta.

Spekulace o možném podílu příbuzných nebo příslušníků menšiny neskončily ani ve chvíli, kdy německá policie zadržela pachatele únosu. Explicitní vyjádření, že se rodina podílela na únosu, zaznělo znovu 18. 7. 2012, kdy ČT a TV Nova informovaly o zprávě otištěné v deníku *Bild*. Podle něj byl únos naplánovaný rodinou s cílem vyměnit dítě za dům. Televize Prima v těchto dnech již o události neinformovala a tuto informaci proto neodvysílala.

Česká televize informaci zveřejnila formou čtené zprávy: „*Rodina několika-týdenní Michaly, která byla před dvěma týdny unesena z Trmic na Ústecku do Německa, odmítá, že se tak stalo po dohodě s únosci. Zprávu, že dítě mělo být vyměněno za dům s pozemkem, přinesl německý deník Bild. Ústecká policie zatím takové poznatky nemá, podle ní jde o způsob, kterým se chtějí únosci hájit.*“ Zpráva odkazuje na deník *Bild*, který spadá do kategorie bulváru, což ČT nesděluje. Ptáme-li se proč, nabízejí se dvě odpovědi: redaktoři ČT předpokládají povědomí diváků o charakteru citovaného deníku, nebo údaj vědomě zakrývají, aby zpráva působila důvěryhodněji.⁷⁷ V odkazu na informace od policie je do věty vloženo slovo *zatím*, které je zde hodnotící a naznačuje pochybnost, stejně jako předchozí příspěvky, které o podílu rodiny spekulovaly. To, že policie tyto poznatky nemá, neznamená, že je neodhalí další vyšetřování. Přestože byl podíl rodiny na únosu vyvrácen,⁷⁸ jak ze strany policie, tak členů rodiny, a média o tom později informovala, v povědomí příjemců zůstal přítomný.⁷⁹

V rámci ideologického diskurzu informace zapadá do stereotypního významového rámce jak tvůrcům sdělení, tak příjemcům. Zpráva, že dítě mělo být vyměněno za dům, je kompatibilní s perspektivou majoritního diskurzu o Romech i s tím, jaké charakteristiky ČT připisovala prostřednictvím obrazové i lexikální složky rodině dítěte a koho implicitně označovala za pravděpodobného únosce. V předcházejících zpravodajských příspěvcích se o rodině hovořilo jako o sociálně slabé. Tak byl postupně vytvářen význam: rodina (nebo někdo z ní) uneseného dítěte se domluvila se svými příbuznými (či jinými Romy), aby se hmotně zabezpečila ziskem nemovitosti. Paradoxně právě záběry z bytu poškozené rodiny

77 Pro diváka, který neví, že se jedná o bulvární deník, může představovat autoritu danou Německem, jež je součástí „pokročilého západního světa“. Např. Výzkum společnosti Stem/Mark (2005) ukazuje, že typický Němec je pro Čecha pracovitý a důsledný, se smyslem pro pořádek.

78 „... policisté vyšetřování zatím neuzavřeli, už ale vyloučili, že by skutečná rodina Michalky měla na únosu nějaký podíl.“ Události 24. 7. 2012.

79 Okrajově jsme se zajímaly i o recepci této kauzy jejími příjemci. V období října-prosince 2012 jsme oslovily 25 osob ve věku od 20 do 75 let s otázkou: „Jak vnímáš případ uneseného romského novorozence?“ Většina z nich reagovala velmi podobně: „To bylo to, jak chtěli Cikáni vyměnit dítě za dům?“ Podobné vnímání události naznačil i pořad České televize *168 hodin*, který se k události vracel po třech měsících a vypovídal o následcích události pro rodinu. Z příspěvku je zřejmé, že veřejnost o neúčasti rodiny na únosu zcela přesvědčená nebyla; rodině přicházejí výhružné dopisy a čelí opovržení okolí. Citovaný Fedor Gál k tomu říká: „*Je to stereotyp nejenom v Čechách, prostě Romové, když jsou oběti, tak se velice rychle ve veřejném mínění vytvoří představa, že jsou viníci. Jako by si mohli sami za to, že někdo spáchal zločin. Oni jsou oběti ... stigmatizace padá na celou rodinu*“ (ČT24, 2012b).

tuto variantu zpochybňují, neboť se velmi pravděpodobně nejedná o ekonomicky slabou rodinu.⁸⁰

Jaké jiné postupy mohli novináři použít, aniž by došlo ke změně významu? Například mohli formulovat větu s mnohem větším důrazem na sdělení policie, použít přímou výpověď policejní mluvčí apod. Tím, že to neudělali, nechali diváka, aby si sám domyslel a případně doplnil interpretaci odpovídající ideologii majoritního diskurzu. Tato zpráva tak rodině uneseného dítěte implicitně přisuzovala další záporné vlastnosti. Pro vlastní pohodlí a hmotné statky jsou ochotni prodat své dítě, což je nejen nezákonné a nemorální, ale především bezcitné a pro řadové a „spořádané“ příslušníky majority „nepředstavitelné a nepřijatelné“. Protože se o rodině zároveň hovořilo jako o členech komunity, jsou tyto vlastnosti připisovány plošně i ostatním. Tak je umocňována jejich jinakost a dále stvrzován mýtus „Cikána“. Bez ohledu na svoji „ne/pravdivost“ se reprezentované sdělení stává potvrzením očekávaného, vystavěného na stereotypním vnímání rodiny jako příslušníků romského etnika. Nahrává tak plošnému odsouzení ve smyslu: „Mysleli jsme si to od začátku, od nich nelze čekat nic jiného“.

I když TV Nova nevěnovala této spekulaci takovou pozornost jako ČT, i její zpracování akcentovalo obecně sdílené stereotypy. Moderátorka ve studiu příspěvek otevírá slovy: „*Naprosto neuvěřitelná informace ...*“ a připojuje: „...*rodina takovou zprávu popřela a ohradila se proti tomu i česká policie*“. I zde je zdroj informace prezentován jako důvěryhodný. Následná výpověď matky⁸¹ a děda unesené, kteří dostávají prostor na svoji obhajobu, již tak věrohodně nepůsobí. Záběr na mluvčí je sice stejný jako u německého reportéra (polocelek) a vzhled matky je taktéž formální, ale reportér prohlášení komentuje: „*Rodina tvrdí, že ani otec v únosu nemohl mít prsty, skrýval se sice před vězením, celou dobu měl být ale doma*.“ Potvrzuje to i matka dítěte: „*Však on byl celou dobu se mnou doma, celou dobu, jak by to mohl udělat? To je úplně blbost*.“ Pozitivní prohlášení matky, že by své děti neprodala, je tak vzápětí zpochybněno přiznáním, že rodina skrývala otce dítěte před vězením. Z perspektivy ideologického diskurzu majority je zde akcentován stereotyp Roma opakovaně porušujícího zákony. Pro diváka uvažujícího v rámci tohoto diskurzu by proto nebylo překvapivé, kdyby tomu tak bylo i tentokrát. Současně se může ptát: kdo jiný by chtěl ukrást romské dítě než Romové? Ačkoli prohlášení policejní mluvčí⁸² směřuje k opačnému dekódování informace, reportér uzavírá příspěvek slovy: „...*i německá policie si přitom dávala načas s vydáním holčičky zpět domů, vrátili ji až poté, co se ujistili, že jí u nás nic nehrozí*“,

80 To naznačuje i matka unesené, která z obrazovek všech stanic tvrdí: „*Já jim dám všechno, co chtějí. Miliony jim dám*.“ (např. Nova, 5. a 6. 7. 2012). Jakkoli to v dané situaci může znít přehnaně nebo pouze formálně, je zřejmé, že rodina je odhodlána zaplatit vysoké výkupné.

81 „*To není žádná pravda, já svoje děti miluju, já své děti bych v životě neprodala za nějaký dům nebo pozemek*.“ Televizní noviny, 18. 7. 2012.

82 „*Ve fázi prověřování jsme nezjistili žádnou skutečnost, která by potvrdila verzi obhajoby podezřelých*.“ Televizní noviny, 18. 7. 2012.

což implicitně vede diváka k úvahám, jakou roli hraje v únosu rodina a zda je obětí nebo pachatelem.

Důvodem, proč nebylo novorozeně co nejrychleji vráceno k matce, bylo patrně dodržení řady formalit, jimž podobné případy podléhají. Zpravodajské příspěvky zkonstruovaly minimálně pět verzí komplikací návratu: 1/ vyšetřovatelé z Německa požadují důkazy, že se opravdu jedná o unesené dítě; 2/ provedení testů jeho totožnosti; 3/ předání i vyšetřování zadržených zpomaluje překládání policejních dokumentů z německého jazyka; 4/ německá policie chce jistotu, že dítě bude v ČR v bezpečí; 5/ průběh předání musí respektovat postupy Úřadu pro mezinárodní právní ochranu dětí apod. Pozornost si zaslouží požadavek německé strany, aby dítě mělo vlastní cestovní pas. Sedm dní před únosem (27. 6. 2012) vešla v platnost novela zákona⁸³ stanovující povinnost pasů pro všechny děti, včetně novorozenců. Ačkoli televize informovaly, že se Michala nemůže bez pasu vrátit do ČR, žádná se nezajímala o to, jak je možné, že v době, kdy již tento zákon platil, byla přes státní hranice převezena. Tato otázka nezazněla v žádném z příspěvků ani z úst moderátorů a reportérů a ani nebyla tematizována policisty. Kvůli existenci Schengenského prostoru nejsou mezi ČR a Německem kontrolované hranice, ale před vstupem novely v platnost média intenzivně zdůrazňovala její potřebnost, danou právě tím, že omezí únosy malých dětí do zahraničí.⁸⁴ Domníváme se, že téma nebylo novináři zvýznamněno proto, že by ukázalo na „slabiny“ ve funkčnosti tohoto opatření.

Zcela specifickou komplikací návratu se nakonec stala samotná média, re-spektive jejich tvrzení, že členové rodiny se k novinářům přestali chovat vstřícně.⁸⁵ Česká televize medializovala 13. 7. 2012 obtíže, jež rodině zájem novinářů působí. O den později Nova odvysílala záběry hlasitě se překřikující skupiny Romů (mužů), z jejichž gestikulace lze vyčíst, že jsou „rozezlení“ právě na reportéry. Jasně je slyšet výpověď: *„S kamerou se nedostanete nikam, budete sedět prostě v autě. Ta ulice bude uzavřena, vy se tam nedostanete, nebudete mít reportáž, fotky, nic ... dejte nám pokoj, prosím vás.“*⁸⁶ Výrok jiného muže: *„Za to, co jste udělali s náma,“*⁸⁷ již v hluku částečně zaniká. Naznačoval snad dotyčný, že reprezentace události v médiích vedla část společnosti k tomu, že danou rodinu osočovala ze spoluúčasti? I když jsme nebyly u natáčení těchto materiálů, domníváme se, že neochota rodiny nadále spolupracovat mohla být způsobena tím, že média⁸⁸

83 Zákon č. 197/2010 Sb., který novelizoval zákon č. 329/1999 Sb.

84 Např. „Dítě bez pasu už za hranice nevyjede“. (ČT24 2012a)

85 „Z nepochopitelných důvodů najednou rodina změnila názor a novináři jí byli jako průvodci najednou nepřijemní. Jak si jistě pamatujete, rodina s námi spolupracovala, novináře dokonce i vyhledávala, všechno ale do té doby, než se Michalka našla. Nečekaný obrat v chování přišel včera pozdě večer.“ Nova, 14. 7. 2012. „... Rodina si z nepochopitelných důvodů nepřála, aby matku s dítětem někdo viděl, ... ani dnes nikdo z rodiny s námi mluvit nechtěl.“ Nova, 15. 7. 2012. „Najednou jsme pro ně byli nepřátelé.“ Prima: 15. 7. 2012.

86 Televizní noviny, 14. 7. 2012.

87 Ibid.

88 Např. Česká televize, 11. 7. 2012, ale i jiná média v jiných dnech.

naznačovala, že únosci byli Romové, nebo dokonce příbuzní dítěte. Protože reportáž toto vysvětlení nezmiňuje, zobrazené jednání pro diváky zůstává patrně nepochopeným, nepochopitelným a současně nepřijatelným.

V reportáži o příjezdu dítěte domů na Primě zaznívá: „*Zatímco před tím neměl s čekajícími novináři nikdo nejmenší problém, najednou jsme byli pro velkou část příbuzných nepřátelé.*“⁸⁹ Následující den reportáž TV Nova sugeruje, že rodina není ochotna sdílet radost z návratu dítěte domů. Její jednání je prezentováno jako nesrozumitelné a neopodstatněné. Polarizací my-novináři versus oni-aktéři zde reprezentace události sklouzává k implicitnímu sdělení: Romové jsou nedůvěryhodní, nevďeční a vypočítaví, ochotni kooperovat s majoritou pouze, když potřebují pomoc, ale neumějí si jí vážit. Ani vůči těm, kteří jim pomohli, necítí vděk či povinnost. Tak je stvrzováno ideologické přesvědčení majority o jinakosti příslušníků této menšiny a potvrzováno jejich nahlížení jako těch odlišných, kterým nerozumíme.

Dalšími stereotypními významy přispívá reprezentace oslavy návratu dítěte, a to jak záběry čekajících před domem, tak následně obrazy z oslavy. Nejen, že čekající příbuzenstvo je početné (viz výše), ale rodina jela na oslavu limuzínou, ačkoli místo konání bylo vzdálené jen asi 200 metrů. Záběry ukazující, kterak se ve voze „všichni“ namačkali, s dětmi sedícími na klíně, podtrhují jinakost skupiny. Příspěvky z oslavy akcentují stereotyp tanečníků, neboť jak tvrdí reportéři: „*Parket patřil jen jí.*“⁹⁰ K tomu se přidává podkres romské hudby (viz výše). Michale ale byl v té době přibližně měsíc; ona i její matka tedy ještě procházely šestinedělím. To bývá majoritní populací vnímáno jako období rekonvalescence, ve kterém někdy z hygienických důvodů nejsou doporučovány ani návštěvy, natož „sjezd“ příbuzných.⁹¹ Není však zřejmé, zda si tento fakt sledující diváci v danou chvíli mohli uvědomit.

V neposlední řadě je třeba upozornit, že (jak bylo uvedeno v úvodní části) všechny sledované stanice věnovaly události pozornost pouze do doby, než policie označila únos za náhodný, bez podílu Romů. Jakoby taková verze únosu tvůrcům zpráv nezapadala do významových rámců, ke kterým zpočátku implicitně odkazovali.

Intermezzo druhé – V Trmicích vládne strach

Krátkou pozornost si zaslouží i skupina sedmi příspěvků, ve kterých se novináři zaměřili na jiný druh informací a ukotvili událost do zcela odlišného rámce. Na rovině vedlejšího tématu příspěvku informovali například: o návštěvě sociální

⁸⁹ Deník, 15. 7. 2012.

⁹⁰ Televizní noviny, 16. 7. 2012.

⁹¹ „*Když se pak s malou vrátila domů, šla z ruky do ruky.*“ Dítě si v příspěvku chová i reportérka. Deník 16. 7. 2012.

pracovnice v rodině a zájmu novinářů o rodinu, případně o možnosti příběh zfilmovat (ČT), o formalitách nezbytných pro vrácení dítěte do ČR a oficiálním postupem úřadů v takových případech (Prima, ČT) nebo o dříve unesených a pohřšovaných dětech (Prima). Zcela specifickým rámcem, který ve svých příspěvcích akcentovali dvakrát novináři Novy a Primy, byl strach. Novináři sugerují, že na místě matky a dívky mohlo být kterékoli dítě, výpovědi svědků události⁹² naznačují nejistotu, napětí a obavy. „*Normální jsou ulice plné dětí, které si tu hrají a pobíhají – dnes je tu prázdné. V Trmicích vládne strach, rodiče se tu bojí o své děti,*“⁹³ zaznívá na Nově i na Primě: „... *Tiživá atmosféra je zde znát na každém kroku, všichni mají strach a bojí se hlavně o své děti...*“⁹⁴ Příspěvky z místa únosu doplňuje anketa s příslušníky majority, záběry ulic města a členů menšiny, především dětí. Ke vzbuzování napětí a nejistoty přispívají záběry prázdné houpacíky na hřišti nebo hudební motivy zvolené jako podkres pro opakovaně zobrazované fotografie unesené Michaly nebo záběry členů truchlící rodiny. Pocit ohrožení, které se ale netýká pouze menšiny, navozuje otázka: *Mohlo být na jejím místě kterékoli dítě?*⁹⁵, již explicitně vyslovili reportéři Primy. Z hlediska teorie zpravodajských hodnot zde vstupuje do hry kritérium relevance, jež rozšiřuje spektrum potenciálně ohrožených i na majoritu. Nahlíženo Cohenovou (2000) teorií se jedná o událost, která se mohla stát spouštěčem tzv. morální paniky z únosu dětí. Jedná se totiž o dění, jež potenciálně ohrožuje stabilitu celé společnosti, jejího sociálního řádu a dominantních hodnot.

Konec dobrý – „naši“ dobří

Všechny stanice znovu rekapitulovaly událost ještě 24. 7. 2012, když vyšetřovatelé zveřejnili další podrobnosti o únoscích. Medializaci uzavírala zpětná rekonstrukce průběhu únosu (příběhu), jeho vyšetřování i výňatky z vytvořeného mediálního obrazu, z něhož je zřejmé, že samotný únos byl náhodný – jeho obětí mohl být kdokoli jiný. Děd unesené Michaly zde dostává možnost vyjádřit se k obvinění, jež na adresu menšiny více či méně explicitně zaznívalo po celou dobu.⁹⁶ Zároveň se divák dozvídá o stereotypním vnímání poškozené rodiny částí české veřejnosti, která jim posílá dopisy s rasistickým obsahem. V mediálním diskurzu

92 Např. v příspěvku Novy 4. 7. 2012 nebo Primy 6. 7. 2012, kdy někteří vypovídající nechtějí být v záběru kamery.

93 Televizní noviny, 8. 7. 2012.

94 Zprávy, 6. 7. 2012.

95 Zprávy, 24. 7. 2012.

96 „*Voni podezřívají nás, že my v tem, jak vyšly v tem německých novinách, v tem Bildu, že na tem má asi aj rodina podíl, já nevím, odkud se tam dostalo, že za pozemky, za nějaký domy. Od začátku jsme nevěděli o ničem, bo to bylo únos, a tady nám chodí takové dopisy rasistický až z Ostravy, že to je hrůza, černý šovině a takové. Co jim mám vzkázat, ať si hlídají na děti.*“ Události, 24. 7. 2012.

ČT byly označeny jako „výhružné“, na Nově „rasistické“; televize Prima o nich neinformovala. Ani jedna z televizních stanic se této skutečnosti podrobněji nevěnovala, ani uvedené jednání příslušníků majority nezpochybnila nebo neodsoudila. To lze v kontextu ideologického diskurzu majority interpretovat dokonce jako implicitní souhlas s tímto jednáním. Přitom je zřejmé, že členové rodiny byli tímto nařčením poškozeni a dehonestováni. Zpráva na Nově i ČT ale říká, že „pouze“ určitými, neznámými lidmi, jen částí společnosti, ne státem, ne médií ani celým majoritním etnikem. Dochází tak k zastírání diskriminace menšiny majoritou a jejich vztah je redukován na vztah menšiny a pouze určité, také nepřizpůsobivé, části většiny (zpravidla pravicových extremistů), což pro majoritu vytváří určité alibi. Jde o praxi, kterou popsal van Dijk již v osmdesátých letech (2000).

Média i v závěru reprezentace této kauzy posilovala svoji vlastní pozici odpovídného a korektního informačního zdroje. Česká televize využila citace výpovědi prarodičů: „*Chceme hlavně poděkovat všem médiím, všem rozhlasům, televizi, novinám a všem policajtům jak České republiky, tak Německé republiky, že angažovali do toho všechno to, co mohli.*“⁹⁷ Její legitimita je potvrzena ze strany konkrétních jedinců, o kterých reportáž hovoří, což podporuje důvěryhodnost celého zpravodajského pokrytí události. Pojmenováno pomocí van Dijkova ideologického čtverce, reportéři zvýznamňují zejména „naše“ dobré skutky (zastoupené především Policií ČR) a „jejich“ nedobré.

Závěr

Předmětem této práce byla analýza mediální konstrukce kauzy uneseného novorozence, přesněji: jakým způsobem novináři českých celoplošných hlavních zpravodajských relací pracovali s etnicitou poškozené rodiny. Cílem práce bylo popsat a porovnat mediální reprezentaci události a romské etnicity v *Událostech České televize*, *Televizních novinách* na Nově a ve *Zprávách* a *Krimi Plus* na Primě. Pomocí kombinace kvalitativních i kvantitativních výzkumných technik jsme se snažily v příspěvcích identifikovat klíčové znaky, jež sledované události a jejím aktérům připisují jisté významy a odkazují k ideologickému diskurzu o Romech. Ačkoli to tak v některých pasážích může vyznívat, nebylo naším cílem spekulovat, jak zprávy vnímali jejich diváci. Pro taková tvrzení nemáme potřebná data. Uvedené je autorskou interpretací ve zpravodajství užitých polysémických znaků, jejichž analýza odkazuje k ideologickému diskurzu majority.

97 Ostatní stanice zařadily poděkování členů rodiny již v den nalezení dítěte. Např. Prima: „*Ti chlapi skutečně, Policie České republiky v Ústí nad Labem odvedla skutečně dobrou práci, všem jim děkuju.*“ Krimi zprávy, 10. 7. 2012.

Obě komerční stanice věnovaly kauze více pozornosti než televize veřejné služby. Televize Nova ji konstruovala jako příběh o skutečných lidech, ČT se více zaměřovala na informování o policejním pátrání po únoscích a vyšetřování motivu únosu; ve zpravodajství Primy se obě roviny prolínaly. I když se v případě Novy jednalo převážně o sdělení typu *soft news* nesoucí rysy personalizace a drammatizace, rodina dítěte zde získala aktivnější roli než na obrazovce ČT, která členy rodiny využívala spíše pro podpoření sdělení reportérů a informačních zdrojů z řad majority, především policie.

Nejdůležitější prvek konstruování kauzy tvořilo na všech stanicích předvídání motivu únosu. Podle van Dijka (2000) mají ve zpravodajství o menšinách i potenciálně neutrální témata tendenci získat negativní podtext. Ačkoli Romové nebyli na straně těch, kteří by narušovali společenský řád, i tentokrát určité informace nebyly sdělovány přímo, ale spíše tak, aby si divák význam sdělení domyslel. Způsob, jakým byl zejména v České televizi konstruován motiv únosu a jak byla prezentována rodina dítěte, odrážel ideologický diskurz majority o Romech. Rodina dítěte byla označena přívlastky „sociálně slabší“ či „pocházející z komunity“ a reportéři opakovaně implicitně i explicitně naznačovali, že se jedná o únos v rodině nebo etnické skupině. Vytvořená konstrukce události vedla „modelového“ příjemce⁹⁸ k preferovanému čtení, že únos dítěte souvisí s etnicitou aktérů. Ačkoli hlavní aktéry novináři explicitně neoznačovali za Romy, sdělovali tuto informaci velmi často implicitně. Na všech stanicích jsme zaznamenali řadu případů, kdy sdělení zejména prostřednictvím obrazové složky odkazovala ke stereotypům přítomným v české majoritní kultuře. Některé použité záběry odpovídaly novému (van Dijk 2000) či měkkému (Blažek 1999) rasismu. I když vzhled osob reprezentovaných na obrazovce až na výjimky odpovídal standardu české kultury, způsob vyjadřování a vystupování před kamerou obsahoval znaky zdůrazňující jejich jinakost. Způsob, jakým kamery snímaly mluvčí z etnické menšiny, úhel a šířka záběru, byly často nastaveny tak, aby současně bylo vidět i co nejvíce z ne úplně upraveného okolí. Tak bylo prostředí využíváno jako klíčový znak pro identifikaci toho, kde a tedy i o kom se hovoří.

Významným nástrojem konstruování motivu únosu, který použili novináři všech stanic, byla polarizace „my“ (majorita, zastoupená vyšetřovateli, ale i novináři) proti odlišným „jim“ (Romům). Například televize Nova prostřednictvím zvýznamnění informace o otci uneseného novorozence, jenž v inkriminovaném období nenastoupil výkon trestu, ukazuje, že „oni“ porušují zákony. A protože dominantní diskurz o Romech říká, že tak činí opakovaně, příjemce uvažující v tomto rámci předpokládá, že tomu tak bylo i v případě únosu. I když všechny stanice

⁹⁸ Podle Eca (1984) struktura a obsah textu do značné míry určují, jakým způsobem má být interpretován, a vytvářejí tak ideální typ tzv. modelového čtenáře. Srov. Lapčík (2013).

v závěru kauzy uvedly, že rodina se na únosu dítěte nepodílela. Opozice „my“ vs. „oni“ stvrzuje ideologii dominantního mediálního diskurzu vytvářející nejen sociální realitu Romů jako kriminálních, ale zároveň přispívá k reprodukci stávajících mocenských vztahů a etnických a rasových nerovností v české společnosti.

Nelze tvrdit, že tvůrci zpráv informovali o Romech úmyslně⁹⁹ stereotypně, neboť jsou součástí ideologického diskurzu majority, který se obtížně překračuje. Ve zpravodajství však mají moc označovat a aspektem této moci je etnocentrismus. Ten na jedné straně pomáhá stmelení vlastní skupiny, ale na straně druhé vede k sociálnímu vyčleňování těch „druhých“. Podle Hartleyho (1982) zpravodajství představuje společenské hodnoty převažující v „naší“ společnosti a zároveň prostřednictvím stereotypů a mýtů reprezentuje jiné kultury jako odlišné. V ideologizovaných příbězích jsou sociální skupiny i jednotlivci prezentováni jakoby z pozice majoritního příjemce tak, aby je rozpoznal a tuto optiku přijal za vlastní. Zpravodajství tak „nereflektovanou podporou existujících stereotypů posiluje pocit jejich platnosti“ (Jiráček, Köpplová 2009: 301).

Uvědomujeme si, že významy, jež jsou konstruovány ve zpravodajských příspěvcích, nejsou jen záležitostí tvůrců sdělení. Jejich konstrukce se odehrává stejně tak na straně příjemců. Pluralita významů je proto nezachytitelná a bylo by potřeba naši analýzu doplnit o výzkum recepce těchto sdělení. Naše práce je však ukázkou toho, jaké významy lze ve zpravodajství odhalit a že explicitní nesdělování etnicity aktérů – motivované snahou nebýt nařčen z politické nekorektnosti – nemusí být z řady důvodů funkční.

99 Dle van Dijk (1993) je ideologie (re)produkována prostřednictvím textů a řeči na makro- a mikroúrovni. Na mikroúrovni jsou ideologické diskurzy reprodukovány prostřednictvím vyjadřovacích forem a jazyka na úrovni syntaxe, morfologie a fonologie a jejich užívání je v rámci dané kultury víceméně automatizované.

Literatura

- Agentura pro sociální začleňování. 2013. O lokalitě Trmice. [online] [cit. 1. 10. 2013]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/o-lokalite-trmice>
- BARTHESES, Roland. 2004. *Mytologie*. Praha: Dokořán. ISBN 808656973X.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii věděni*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-85959-46-1.
- BLAŽEK, Bohuslav. 1999. Měkký rasismus a jeho mediální formy. Bohuslav Blažek [online] [cit. 2. 11. 2013]. Dostupné z: <http://www.bohuslavblazek.cz/wordpress/mekky-rasismus-a-jeho-medialni-formy>
- Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2012. „Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti – duben 2012.“ [online] [cit. 3. 5. 2013]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6826/f3/ov120514.pdf
- Cizinci, naši a média*. 2007. Praha: Multikulturní centrum Praha. ISBN 80-239-8475-6.
- COOTLEY, S. 2000. Ethnic Minorities and the Media. McGraw Hill Education [online] [cit. 26. 3. 2014]. Dostupné z: <http://www.mcgraw-hill.co.uk/openup/chapters/0335202705.pdf>
- ČT24. 2012a. Dítě bez pasu už za hranice nevyjede. Česká televize [online] [cit. 4. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/183636-dite-bez-pasu-uz-za-hranice-nevyjede/>
- ČT24. 2012b. Rodina Michaly z Trmic si své stigma ponese dlouho, tvrdí odborníci. Česká televize [online] [cit. 4. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/199711-rodina-michaly-z-trmic-si-sve-stigma-ponese-dlouho-tvrdi-odbornici/>
- DAVIDOVÁ, Eva. 2001. *Romové a česká společnost: hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. ISBN 8023877399.
- DOSTÁL, Vratislav. 2011. CVVM: Čtyři pětiny lidí považují soužití s Romy za špatné. *Deník referendum* [online] [cit. 21. 3. 2013]. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/tisk/10693-cvvm-ctyri-petiny-lidi-povazuji-souziti-s-romy-za-spatne>
- GALTUNG, J., RUGEOVÁ, M. 1973. Structuring and selecting news. In: Cohen, S., Young, J. [eds.] *The manufacture of news*. London: Constable, Beverly Hills: Sage. ISBN 0803903251.
- HALL, Stuart. 2003. *Representation: Cultural representations and signifying practices*. London: Open University Press. ISBN 0-7619-5432-5.

- HARTLEY, John. 1982. *Understanding news*. London: Methuen. ISBN 0-415-03933-9.
- HOLOMEK, Karel. 2000. Postavení Romů v současnosti. In: *Černobílý život*. Praha: Gallery. 158-172. ISBN 80-86010-37-6.
- HOMOLÁČ, Jiří. 1998. *A ta černá kronika!* Brno: Doplněk. ISBN 8072390155.
- HOMOLÁČ, Jiří. 2009. *Internetové diskuze o cikánech a Romech*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1515-8.
- HOMOLÁČ, J., KARHANOVÁ, K., NEKVAPIL, J.. 2003. *Obráz Romů v středoevropských masmédiích po roce 1989*. Brno: Doplněk. ISBN 8072391372.
- JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. 2009. *Masová média*. Praha: Portál. ISBN 9788073674663.
- KRONICK, Jane. 1997. Alternativní metodologie pro analýzu kvalitativních dat. *Sociologický časopis* 1, 57-68. ISSN 0038-0288.
- LAPČÍK, Marek. 2013. *Televizní zpravodajství jako paradox*. Olomouc: UP. ISBN 978-80-244-3326-4.
- McCOMBS, Maxwell E. 2009. *Agenda Settings*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-591-2.
- NAVRÁTIL, Pavel. 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál. ISBN 8071787418.
- NEČAS, Ctibor. 2002. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 8024404974.
- Nečitelní cizinci*. 2003. Praha: Multikulturní centrum Praha.
- OSVALDOVÁ, Barbora. 2011. *Zpravodajství v médiích*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1899-9.
- PETRUSEK, Miloslav a kol. 1996. *Velký sociologický slovník I, II*. Praha: Karolinum. ISBN 8071843113.
- Portál veřejné zprávy. 2010. Zákon č. 197/2010 Sb., kterým se mění zákon č. 329/1999 Sb. [online] [cit. 4. 3. 2013]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?page=0&idBiblio=71226&fulltext=&nr=197~2F2010&part=&name=&rpp=15#local-content>
- RAICHOVÁ, Irena. 2001. *Romové a nacionalismus*. Brno: Muzeum romské kultury. ISBN 80-902476-9-5.
- REIFOVÁ, Irena a kol. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-926-7.
- SEDLÁKOVÁ, Renáta. 2002a. Romové na fotografii – sémiotická analýza. In: *Média a realita*. Brno: Masarykova univerzita, 81-101. ISBN 8021023678.
- SEDLÁKOVÁ, Renáta. 2002b. Romská problematika v denním tisku [případová studie]. In: Sirovátka, T. [ed.] *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: MU, 131-159. ISBN 8021027916.

- SEDLÁKOVÁ, Renáta. 2006. Media as a tool of social exclusion – an example of presentation of the Roma ethnic minority in the Czech media. In: SIROVÁTKA, T [ed.]: *The challenge of social inclusion: minorities and marginalized groups in Czech society*. Brno: Barrister & Principal, 155-181. ISBN 80-87029-06-2.
- SEDLÁKOVÁ, Renáta. 2007. *Obráz Romů v televizním zpravodajství – příklad mediální konstrukce reality*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN neuvedeno.
- SCHULZ, Winfried. 2000. Masová média a realita ,Ptolemaiovské' a ,Kopernikovské' pojetí. In: *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum, 24-40. ISBN 8024601826.
- Stemmark. 2005. *Němci mají smysl pro pořádek, ale postrádají smysl pro humor*. [online] [cit. 20. 3. 2013]. Dostupné z: http://www.stemmark.cz/download/press_release_nasi_sousedse_Nemecko.pdf
- TOPINKOVÁ, Martina. 2012. Únosů dětí do ciziny některým z rodičů přibýlo, už je jich víc než loni. iDnes.cz [online] [cit. 12. 1. 2013]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/mezinarodni-spory-o-dite-0x5-/domaci.aspx?c=A120926_104651_domaci_maq
- van DIJK, Teun A. 1987. *Communicating racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. Newbury park CA: Sage. ISBN 0-8039-3627-3.
- van DIJK, Teun A. 1993. Principles of Critical Discourse Analysis. In: *Discourse in Society*, 249-283. [online] [cit. 22. 2. 2013]. Dostupné z: <http://www.discourses.org/OldArticles/Principles%20of%20critical%20discourse%20analysis.pdf>
- van DIJK, Teun A. 1998. Opinions and Ideologies in the Press. In: BELL, A., P. GARRETT, P. *Discourse in Society*, 21-63. [online] [cit. 22. 2. 2013]. Dostupné z: <http://www.discourses.org/OldArticles/Opinions%20and%20Ideologies%20in%20the%20Press.pdf>
- van DIJK, Teun A. 2000. New[s] Racism: a Discourse Analytical Approach. In: COTTLE, S. *Ethnic Minorities and the Media*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 33-49. ISBN 0335202705.